<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==

અમદાવાદ ખાતે ગુજરાતની વડી અદાલતમાં

સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નંબર ૩૨૫૦/૨૦૦૧

[સી/એસસીએ/૩૨૫૦/૨૦૦૧ માં તારીખ ૨૪/૦૬/૨૦૧૬ ના આદેશની સ્પીકિંગ ટુ મિનિટ્સ માટેની નોંધ પર]

==

એચ. પી. કપાડિયા એજ્યુકેશન ટ્રસ્ટ અને ૧....અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ૨..... સામાવાળા(ઓ)

==

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(ઓ) નંબર ૧-૨ તરફે એડવોકેટ એ કે ક્લાર્ક

સામાવાળા નંબર ૧ તરફે એજીપી સ્વપ્નેશ્વર ગૌતમ

સામાવાળા નંબર ૧-૩ માટે રુલ સર્વ થયો

==

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે.બી.પારડીવાલા

તારીખ: ૦૯/૦૯/૨૦૧૬

મૌખિક આદેશ

મૂળ રિટ અરજદારો દ્વારા ફાઇલ કરવામાં આવેલી સ્પીકિંગ ટુ મિનિટ્સ માટેની આ નોંધ દ્વારા, બે ભૂલો તરફ ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે. પહેલી ભૂલ ટ્રસ્ટના નામ અંગે છે. ટ્રસ્ટનું નામ "એચ પી કપાડિયા એજ્યુકેશન ટ્રસ્ટ" દર્શાવવામાં આવ્યું છે. સાચું નામ "એચ બી કપાડિયા એજ્યુકેશન ટ્રસ્ટ" છે. બીજું, ચૂકાદાના છેલ્લા ફકરા ૬૭ માં, પરિશિષ્ટ "એલ " નો સંદર્ભ દર્શાવવામાં આવ્યો છે. વાસ્તવમાં, એવું કોઈ પરિશિષ્ટ "એલ " નથી. તેથી, તે ભાગને તે મુજબ સુધારવામાં આવે.

રેજિસ્ટ્રીને જરૂરી સુધારા કરવા અને આદેશની નવી રિટ જારી કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવે છે. નોંધનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો.

(ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે.બી.પારડીવાલા)

અમદાવાદ ખાતે ગુજરાતની વડી અદાલતમાં

સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નંબર ૩૨૫૦/૨૦૦૧

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે.બી.પારડીવાલા

==

૧	શું સ્થાનિક વર્તમાનપત્રોના રિપોર્ટરોને ચૂકાદો જોવાની મંજૂરી આપી શકાય ?	હા
૨	રિપોર્ટરને રીફર કરવો કે નહીં ?	હા
૩	શું તેમના લોર્ડશિપ ચૂકાદાની ફેર નકલ જોવાની ઈચ્છા રાખે છે ?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતના બંધારણ અથવા તે હેઠળ બનાવેલા કોઈ આદેશના અર્થઘટન અંગે કાયદાનો સબસ્ટેન્શિયલ પ્રશ્ન સંકળાયેલો છે ?	ના

==

એચ પી કપાડિયા એજ્યુકેશન ટ્રસ્ટ અને ૧....અરજદાર(ઓ)

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ૨....સામાવાળા(ઓ)

==

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(ઓ) નંબર ૧-૨ તરફે એડવોકેટ એ કે ક્લાર્ક

સામાવાળા નંબર ૧ તરફે એજીપી સ્વપ્નેશ્વર ગૌતમ

સામાવાળા નંબર ૧–૩ માટે રુલ સર્વ થયો

===

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી જે.બી.પારડીવાલા

તારીખ: ૨૪/૦૬/૨૦૧૬

મૌખિક ચૂકાદો

૧ આ રિટ અરજી દ્વારા, રિટ અરજદારો જે લઘુમતી શાળાના ટ્રસ્ટી મંડળ અને પ્રિન્સિપાલ છે, તેમણે નીચે મુજબની રાહતો માટે વિનંતી કરી છે;

> "૨૦એ) જાહેર કરવું કે અરજદારો તેમની વિવેકબુદ્ધિથી, શાળાના કર્મચારીઓને તેમની ફરજો બજાવવા માટે શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય હોય ત્યાં સુધી, ૫૮ અથવા ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે સેવામાં ચાલુ રાખવા માટે હકદાર છે.
>
> ૨૦(એએ) અરજીના પરિશિષ્ટ–ડી પરના તારીખ ૧૮/૨૫.૦૬.૨૦૦૧ ના કચેરી આદેશને રદબાતલ કરવો અને સેટ એસાઇડ કરવો.
>
> ૨૦(એએએ) અરજીના પરિશિષ્ટ: એચ પર ડી.ઈ.ઓ. દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૦૭/૦૭/૨૦૦૧ ના આદેશને રદબાતલ કરવો અને સેટ એસાઇડ કરવો.
>
> બી) અરજદારોની શાળાના કર્મચારીઓને તેમની ફરજો બજાવવા માટે શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય હોય ત્યાં સુધી ૫૮ અથવા ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી

વધુ સમય માટે કોઈપણ પ્રકારે સેવામાં ચાલુ રાખવામાં દખલગીરી કરવાથી સામાવાળાઓને રોકવા.

સી) કેસની હકીકતમાં જરૂરી હોય તેવી અન્ય અને વધુ રાહતો આપવી અને અન્ય અને વધુ આદેશો પસાર કરવા.

ડી) આ અરજીનો ખર્ચ આપવો.

૨૧ આ અરજીની પેન્ડન્સી અને આખરી નિકાલ દરમિયાન આ માનનીય અદાલત આદેશ પસાર કરવા કૃપા કરે:

એ) સામાવાળા સત્તામંડળોને અરજદારોની શાળાના કર્મચારીઓ દ્વારા ૫૮ અથવા ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે તેમની ફરજો બજાવવામાં દખલગીરી કરતા રોકવા જ્યાં સુધી તેઓ તેમની ફરજો બજાવવા માટે શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય હોય અને વધુમાં સામાવાળાઓને શાળાના કર્મચારીઓને ૫૮ અથવા ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે સેવામાં ચાલુ રાખવા બદલ અરજદારો સામે કોઈ પગલાં લેવાથી રોકવા.

૨૧(એએ) અરજીના પરિશિષ્ટ–ડી પરના તારીખ ૧૮/૨૫.૦૬.૨૦૧૧ ના આદેશના અમલીકરણ અને પાલન પર સ્ટે આપવો.

૨૧(એએએ) સામાવાળા સત્તામંડળોને અરજદારો સામે કોઈ શિક્ષાત્મક અથવા બળજબરીપૂર્વકના પગલાં લેવાથી રોકવા.

બી) કેસની હકીકતમાં જરૂરી હોય તેવી અન્ય અને વધુ રાહતો આપવી અને અન્ય અને વધુ આદેશો પસાર કરવા.

૨૧(બીબી) અરજીના પરિશિષ્ટ એલ એચ પર ડી.ઈ.ઓ. દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૦૭/૦૭/૨૦૦૧ ના આદેશના અમલીકરણ અને પાલન પર સ્ટે આપવો"

૨ અરજદારના કેસનો સારાંશ નીચે મુજબ હોઈ શકે છે:

૨.૧ અરજદાર "ધી ન્યૂ હાઈસ્કૂલ" ના નામે એક શાળા ચલાવી રહ્યા છે જે જૈન સમાજ દ્વારા સ્થાપિત લઘુમતી સંસ્થા છે. સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નંબર ૭૯૦૭/૧૯૯૫ માં પસાર થયેલા આ અદાલતના તારીખ ૦૫/૦૫/૧૯૯૭ ના ચૂકાદા અને આદેશ દ્વારા, આ શાળાને ભારતના બંધારણની કલમ ૨૯ અને ૩૦ ના રક્ષણ માટે હકદાર 'લઘુમતી સંસ્થા' તરીકે માન્યતા આપવામાં આવી છે.

૨.૨ અરજદારોનો કેસ એવો છે કે લઘુમતી સંસ્થા હોવાના નાતે, તેને સંસ્થાનું સંચાલન અને વ્યવસ્થાપન કરવાની સ્વતંત્રતા અને સત્તાઓ છે. ગુજરાત માધ્યમિક શિક્ષણ અધિનિયમની કલમ ૪૦-એ ના ગુણદોષના આધારે, અરજદારોને કલમ ૧૭ (૨૬), ૩૪ અને ૩૫ અને કલમ ૩૬ ની ઉપ-કલમ (૧) ના ખંડ (બી) અને ઉપ-કલમ (૨), (૩), (૪) અને (૫) ની લાગુ પડવાની ક્ષમતામાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી છે.

૨.૩ અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, આ અધિનિયમની કલમ ૩૪(૨) ગુજરાત માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડને નોંધાયેલી ખાનગી માધ્યમિક શાળાઓના આચાર્ય, શિક્ષકો અને બિન-

શૈક્ષણિક સ્ટાફના સભ્યો તરીકે નિમણૂક પામેલી વ્યક્તિઓના વર્તન અને શિસ્ત સહિત ભરતી અને સેવાની શરતો અંગેના નિયમો ઘડવાની સત્તા આપે છે.

૨.૪ અરજદારોનો કેસ એવો છે કે ગુજરાત રાજ્યએ ગુજરાત માધ્યમિક શિક્ષણ વિનિયમો, ૧૯૭૪ (ટૂંકમાં, "વિનિયમો, ૧૯૭૪") ઘડ્યા હતા. તેમાં રહેલ વિનિયમ ૩૬ જોગવાઈ કરે છે કે નોંધાયેલી માધ્યમિક શાળાના કર્મચારીને તે ૫૮ વર્ષની ઉંમર પ્રાપ્ત કરે તે તારીખે ફરજિયાતપણે નિવૃત્ત કરવામાં આવશે. વિનિયમ ૩૬ (બી) જોગવાઈ કરે છે કે જો શાળાના સંચાલન મંડળનો એવો અભિપ્રાય હોય કે શાળાના હિતમાં, શિક્ષક અથવા આચાર્યને ૫૮ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે સેવામાં રાખવું જરૂરી છે, તો તેવા શિક્ષક અથવા આચાર્ય શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય હોય તો, તે તેવા શિક્ષક અથવા આચાર્યની પુનઃનિમણૂક કરી શકે છે. જો કે, ખંડ (સી) સ્પષ્ટ કરે છે કે જો શિક્ષક અથવા આચાર્યએ ૬૦ વર્ષની ઉંમર પ્રાપ્ત કરી લીધી હોય, તો બોર્ડની પૂર્વ પરવાનગી સિવાય કોઈ પણ શાળાનું સંચાલન મંડળ શિક્ષક અથવા આચાર્યની પુનઃનિમણૂકની મુદત લંબાવશે નહીં. ખંડ (સી) (આઇઆઇ) નો સબંધી કરાર સ્પષ્ટ કરે છે કે જે શિક્ષક અથવા આચાર્યએ ૬૫ વર્ષની ઉંમર પ્રાપ્ત કરી લીધી હોય, તેમને કોઈપણ સંજોગોમાં સેવામાં ચાલુ રાખવામાં આવશે નહીં.

૨.૫ અરજદાર વધુમાં નિર્દેશ કરે છે કે વિનિયમ ૪૨ જોગવાઈ કરે છે કે તારીખ ૨૨/૦૪/૧૯૬૪ ના જાહેરનામા હેઠળ પ્રકાશીત ગ્રાન્ટ-ઈન-એઈડ કોડમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ પર આ વિનિયમ પ્રભાવી રહેશે.

૨.૬ વિનિયમ ૪૩ જોગવાઈ કરે છે કે વિનિયમો ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૩૦, ૩૧, ૩૨, ૩૩, ૩૬, ૩૭, ૪૦ અને વિનિયમ નંબર ૪૧ ના ઉપ–ખંડ (૪), (૫) અને (૬) માં સમાવિષ્ટ કંઈપણ, ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત લઘુમતી દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને લાગુ પડશે નહીં.

૨.૭ અરજદારોનો કેસ એવો છે કે વિનિયમો ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડની જોગવાઈઓ પર પ્રભાવી થતા હોવાથી, ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડમાં માધ્યમિક શાળાની રોજગારી માટે વયનિવૃત્તિની ઉંમરની જોગવાઈ કરતી કોઈ જોગવાઈ હોય, તો તે પ્રશ્નાસ્પદ શાળાને લાગુ પડશે નહીં. અરજદારોનો કેસ એવો છે કે શિક્ષકોને મહત્તમ ૬૦ વર્ષની ઉંમર સુધી એક્સ્ટેન્શન આપવાની જોગવાઈ કરતો ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડનો પેરા ૮૧.૨ અરજદારોને લાગુ પડતો નથી.

૨.૮ અરજદારોનો કેસ એ પણ છે કે ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડની જોગવાઈઓ કાયદાકીય સ્વરૂપની નથી, અને તેથી, રાજ્ય સરકાર વૈધાનિક નિયમો અને અધિનિયમની જોગવાઈઓની વિરુદ્ધ અને અસંગત હોય તેવી જોગવાઈઓ કોડમાં કરી શકે નહીં.

૨.૯ અરજદારોના જણાવ્યા મુજબ, શાળાને અધિનિયમ અને વિનિયમોની જોગવાઈઓમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હોવાથી, તે તેના કર્મચારીઓને ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે સેવામાં ચાલુ રાખવા માટે સ્વતંત્ર છે, અને ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડ અરજદારોને આવું

એક્સ્ટેન્શન આપવા માટે શિક્ષણ નિરીક્ષકની પૂર્વ પરવાનગી મેળવવા માટે મજબૂર કરી શકે નહીં.

૨.૧૦ અરજદાર નંબર ૧ એ ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે આચાર્યની સેવામાં લંબાવવા અંગે જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીને તારીખ ૧૬/૦૪/૨૦૧૧ નો પત્ર લખ્યો હતો. જો કે, અરજદાર નંબર ૧ ના જણાવ્યા મુજબ, તે સંબંધમાં કોઈ જવાબ મળ્યો ન હતો.

૨.૧૧ તેથી, આ અરજી.

૩ રિટ અરજીમાં કરવામાં આવેલા સુધારા દ્વારા અદાલતના ધ્યાન પર લાવવામાં આવ્યું છે કે જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીએ તારીખ ૦૫/૧૨/૨૦૦૦ ના આદેશ દ્વારા શાળાના પ્રિન્સિપાલને તારીખ ૩૧/૧૦/૨૦૦૧ સુધી એટલે કે સત્રના અંત સુધી એક્સ્ટેન્શન આપ્યું હતું. ત્યારબાદ, જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીએ ઉપર ઉલ્લેખિત તારીખ ૦૫/૧૨/૨૦૦૦ ના આદેશને રદ કરતો અને પ્રિન્સિપાલને તારીખ ૨૨/૦૭/૨૦૦૧ થી નિવૃત્ત થવા જણાવતો તારીખ ૦૭/૦૭/૨૦૦૧ નો આદેશ પસાર કર્યો હતો.

૪ તારીખ ૦૩/૦૫/૨૦૦૧ ના રોજ, આ અદાલત દ્વારા તારીખ ૨૦/૦૭/૨૦૦૧ ના રોજ પરત કરવાની મુદત સાથે નોટિસ જારી કરવામાં આવી હતી. આ અદાલતે, નોટિસ જારી કરતી વખતે, જિલ્લા શિક્ષણાધિકારીને અરજીમાં કરવામાં આવેલી રજૂઆતોના પ્રકાશમાં અરજદારોની તારીખ ૧૬/૦૪/૨૦૦૧ ની અરજી (આ અરજીનું પરિશિષ્ટ: "સી") ધ્યાનમાં લેવા અને

નિર્ણય લેવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. અદાલતે વધુમાં અવલોકન કર્યું કે જો નિર્ણય શાળા સંચાલન મંડળની વિરુદ્ધમાં હોય, તો તે કારણદર્શક આદેશ દ્વારા આપવો જોઈએ અને શાળા સંચાલન મંડળને તારીખ ૦૬/૦૭/૨૦૦૧ સુધીમાં જાણ પણ કરવી જોઈએ.

૫ તારીખ ૨૩/૦૭/૨૦૦૧ ના રોજ, નીચે મુજબનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો:

> "મુખ્ય અરજીમાં સુધારો કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે છે. શ્રી ક્લાર્કે જિલ્લા શિક્ષણાધિકારી દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલ તારીખ ૦૭/૦૭/૨૦૦૧ નો આદેશ રેકોર્ડ પર મૂક્યો છે, જેના દ્વારા આચાર્યની સેવાઓ તારીખ ૨૨/૦૭/૨૦૦૧ સુધી ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. તેમણે અગાઉનો તારીખ ૦૫/૧૨/૨૦૦૦ નો આદેશ (ભૂલથી તારીખ ૦૫/૧૨/૨૦૦૧ તરીકે દર્શાવેલ) રેકોર્ડ પર મૂક્યો છે, જેના દ્વારા આચાર્યને તારીખ ૩૧/૧૦/૨૦૦૧ સુધી સેવા આપવાની મંજૂરી આપવામાં આવી હતી. સદર આદેશ પણ રેકોર્ડ પર મૂકવામાં આવ્યો છે. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી હતી કે જ્યાં સુધી લઘુમતી સંસ્થાનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી ગ્રાન્ટ-ઇન-એઇડ કોડમાં વય મર્યાદા નક્કી કરતી જોગવાઈઓ લાગુ પડતી નથી. વિદ્વાન એજીપી શ્રી જોશી પણ આ મુદ્દા અંગે રાજ્ય સરકારના વિવિધ જી.આર. વિશે માહિતી મેળવી શકે છે અને લઘુમતી સંસ્થા માટે ગ્રાન્ટ-ઇન-એઇડ કોડની જોગવાઈઓ જ્યાં સુધી તે આચાર્યની વય મર્યાદા નક્કી કરે છે તે લાગુ પડે છે કે નહીં તે શોધી શકે છે. એસ.ઓ. તારીખ ૩૦/૦૭/૨૦૦૧ સુધી.

દરમિયાન, તારીખ ૦૭/૦૭/૨૦૦૧ ના આક્ષેપિત આદેશનો આગળ અમલ કરવામાં આવશે નહીં અને અરજદાર–ટ્રસ્ટના આચાર્યને તારીખ ૩૦/૦૭/૨૦૦૧ સુધી આચાર્ય તરીકે કાર્ય કરવાનું ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપી શકાય છે.

તારીખ ૦૭/૦૭/૨૦૦૧ તેમજ તારીખ ૦૫/૧૨/૨૦૦૦ ના ઉપરોક્ત આદેશો રેકોર્ડ પર રાખવામાં આવ્યા છે."

૬ ત્યારબાદ, તારીખ ૨૫/૧૦/૨૦૦૧ ના રોજ, નીચે મુજબનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો:

"અરજદાર માટેના વિદ્વચરણ કાઉન્સેલ શ્રી એ કે ક્લાર્કને સાંભળ્યા. વિરોધના ઔપચારિક સોગંદનામાની ગેરહાજરીમાં, હું રૂલ જારી કરવા તરફ વળું છું. તેથી, રૂલ.

અરજદાર માટેના વિદ્વચરણ કાઉન્સેલે મુખ્યત્વે માધ્યમિક શિક્ષણ વિનિયમ, ૧૯૭૪ ની સંબંધિત જોગવાઈઓ અને ભારતના બંધારણની કલમ ૨૯ અને ૩૦ ની જોગવાઈઓના વિરોધમાં ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડની જોગવાઈઓ પર આધાર રાખ્યો છે. તેમણે પ્રાર્થના કરી છે કે અરજદાર–શાળાને માગ્યા મુજબ વચગાળાની રાહત આપવામાં આવે અને શાળા તેમજ પ્રિન્સિપાલ

બંને બાંહેધરી આપવા માટે તૈયાર છે કે અરજદારોના નિષ્ફળ જવાના કિસ્સામાં, પગારના બદલામાં વસૂલ કરવામાં આવેલી ગ્રાન્ટની રકમ ભવિષ્યની ગ્રાન્ટ સામે સરભર કરી શકાશે. સંબંધિત જોગવાઈઓ પર ટિપ્પણી કર્યા વિના, સફળતાનો સીમિત અવકાશ, અને ૧૯૯૩(૨) જીએલ એચ પી. ૧૧૫૦ માં રિપોર્ટ થયેલા કેસમાં, ફકરા–૯ માં (પૃષ્ઠ ૧૧૫૫ પર) આ અદાલત દ્વારા કરવામાં આવેલા અવલોકનોને ધ્યાનમાં રાખીને, જો આવી સુરક્ષા અથવા વચગાળાની રાહત આપવામાં આવે તો બાબત જટિલ બની શકે છે અને અન્ય કાનૂની કાર્યવાહીને જન્મ આપી શકે છે. તેથી, માગ્યા મુજબની વચગાળાની રાહત નકારવામાં આવે છે. જો કે, અરજદાર–શાળા આ અરજીની સુનાવણી અને આખરી નિકાલ સુધી વર્તમાન પ્રિન્સિપાલને એ શરતે ચાલુ રાખવા માટે હકદાર રહેશે કે તેઓ પ્રિન્સિપાલના પગાર પેટેની ગ્રાન્ટ ઉપાડશે નહીં. નિયમો મુજબ પ્રિન્સિપાલના પગાર પેટે ગ્રાન્ટની રકમ વસૂલ કરવાનો તેમનો અધિકાર આખરે અરજીના પરિણામ અથવા ગુણદોષ પરના કોઈ પણ વધુ આદેશોને આધીન રહેશે.

આખરી સુનાવણી માટે તારીખ ૦૪/૧૨/૨૦૦૧ ના રોજ સૂચિબદ્ધ કરવામાં આવશે."

૭ અરજદારો તરફથી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્ધચરણ કાઉન્સેલ શ્રી ક્લાર્કે સખત રજૂઆત કરી હતી કે પ્રિન્સિપાલે ૬૦ વર્ષની વય વટાવી દીધી છે અને ત્યારબાદ સેવામાં રહેવા માટે હકદાર નથી તેવા ગ્રાઉન્ડ પર પ્રિન્સિપાલના પગાર પેટેની ગ્રાન્ટ રોકવામાં રાજ્ય સરકાર વાજબી ન હતી. શ્રી ક્લાર્કે રજૂઆત કરી હતી કે શાળા લઘુમતી સંસ્થા હોવાથી, રાજ્ય સરકાર દ્વારા ઘડવામાં

આવેલ ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડ જે વયનિવૃત્તિની ઉંમર પ્રદાન કરે છે તે હાલના કેસને લાગુ પડશે નહીં.

૮ શ્રી ક્લાર્કે રજૂઆત કરી હતી કે લઘુમતી ટ્રસ્ટ હોવાના નાતે, સેવાની શરતો અંગે ગુજરાત માધ્યમિક શિક્ષણ અધિનિયમ, ૧૯૭૨ (ટૂંકમાં, "અધિનિયમ") ની જોગવાઈઓ અને નિવૃત્તિની વય અંગેના વિનિયમોની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં. શ્રી ક્લાર્કના જણાવ્યા મુજબ, જો પ્રિન્સિપાલ પોતાની ફરજો બજાવવા માટે શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય હોય, તો તેમને ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે ચાલુ રાખવા તે ટ્રસ્ટી મંડળની વિવેકબુદ્ધિમાં છે.

૯ શ્રી ક્લાર્કે રજૂઆત કરી હતી કે વધુમાં વધુ, સરકારી સત્તામંડળો આવી વ્યક્તિની ફિટનેસ અંગે પ્રમાણિત કરતું સિવિલ હોસ્પિટલનું મેડિકલ સર્ટિફિકેટ રજૂ કરવાનો આગ્રહ રાખી શકે છે. શ્રી ક્લાર્કે આ સદર્ભે સિવિલ હોસ્પિટલ દ્વારા સમયાંતરે જારી કરાયેલા મેડિકલ સર્ટિફિકેટ્સ તરફ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું હતું. સર્ટિફિકેટ્સ દર્શાવે છે કે પ્રિન્સિપાલ ફિટ હોવાનું પ્રમાણિત કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૦ શ્રી ક્લાર્કે રજૂઆત કરી હતી કે એ સ્થાયી કાયદો છે કે જે કાયદા દ્વારા સીધી રીતે પ્રતિબંધિત છે, તે અપ્રત્યક્ષ રીતે કરી શકાય નહીં. શ્રી ક્લાર્કના જણાવ્યા મુજબ, જો વિનિયમ ૩૬ લઘુમતી સંસ્થાઓને લાગુ પડતો નથી, તો આમાંથી બહાર આવવા માટે, કારોબારી સૂચનાઓ દ્વારા ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડમાં એવી શરત રાખી શકાય નહીં કે શૈક્ષણિક સ્ટાફની

નિવૃત્તિની મહત્તમ ઉંમર ૬૦ વર્ષ રહેશે, અને જો સંસ્થા શૈક્ષણિક સ્ટાફને ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે ચાલુ રાખવાનો નિર્ણય લે છે, તો તેઓ તેવા શૈક્ષણિક સ્ટાફના પગાર પેટે ગ્રાન્ટ મેળવવા માટે હકદાર નથી.

૧૧ ઉપર દર્શાવેલા આવા સંજોગોમાં, શ્રી ક્લાર્ક પ્રાર્થના કરે છે કે પરિશિષ્ટ: "ડી" પરના તારીખ ૧૮/૨૫/૦૬/૨૦૦૧ અને પરિશિષ્ટ: "એચ" પરના તારીખ ૦૭/૦૭/૨૦૦૧ ના આદેશો રદ કરવામાં આવે. શ્રી ક્લાર્ક પ્રાર્થના કરે છે કે યોગ્ય રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ દ્વારા એવી જાહેરાત કરવામાં આવે કે લઘુમતી સંસ્થાના સંચાલન મંડળની વિવેકબુદ્ધિમાં રહેશે કે તે તેના કર્મચારીઓને તેમની ફરજો બજાવવા માટે શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય હોય ત્યાં સુધી ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે સેવામાં ચાલુ રાખે.

૧૨ બીજી બાજુ, સામાવાળાઓ તરફથી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વચરણ સહાયક સરકારી વકીલ શ્રી સ્વપ્નેશ્વર ગૌતમ દ્વારા આ રિટ અરજીનો સખત વિરોધ કરવામાં આવ્યો છે. વિદ્વચરણ સહાયક સરકારી વકીલ રજૂઆત કરશે કે શાળા લઘુમતી સંસ્થા હોવા છતાં, તે પોતે જ, તેના કર્મચારીઓની સેવાની શરતો અંગે સંપૂર્ણ અથવા અનિયંત્રિત સત્તાઓ અથવા વિવેકબુદ્ધિ આપતું નથી. વિદ્વચરણ સહાયક સરકારી વકીલના જણાવ્યા મુજબ, લઘુમતી સંસ્થાઓ સરકાર પાસેથી ગ્રાન્ટ મેળવવા માટે હકદાર છે, પરંતુ ગ્રાન્ટ-ઇન-એઇડ કોડને આધીન છે. જો ગ્રાન્ટ-ઇન-એઇડ કોડમાં નિવૃત્તિની ઉંમર ૫૮ વર્ષ રહેશે અને તેને મહત્તમ ૬૦ વર્ષ સુધી લંબાવી શકાશે તેવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય, તો સંચાલન મંડળ એવો આગ્રહ રાખી શકે નહીં કે તેના કર્મચારીઓને ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે પણ ચાલુ રાખવા તે

તેની વિવેકબુદ્ધિમાં છે. તેમના જણાવ્યા મુજબ, જો સંચાલન મંડળ તેના કર્મચારીઓને ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડમાં જોગવાઈ કર્યા મુજબ ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે સેવામાં ચાલુ રાખવાનો નિર્ણય લે છે, તો સરકાર તેવા કર્મચારીના પગાર પેટે ગ્રાન્ટ ચૂકવવા માટે બંધાયેલી રહેશે નહીં.

૧૩ શ્રી ગૌતમે દલીલ કરી હતી કે શૈક્ષણિક અને બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફની નિવૃત્તિની ઉંમર નક્કી કરતો ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડ ન તો લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના દૈનિક વહીવટમાં દખલગીરી સમાન છે કે ન તો તે લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના પોતાની પસંદગીના પ્રિન્સિપાલની નિમણૂક કરવાના અધિકારને અસર કરે છે, પરંતુ તે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના ધોરણો જાળવવા માટેની નિયમનકારી વ્યવસ્થાનો એક ભાગ છે.

૧૪ શ્રી ગૌતમે, પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં, **હાજી મુસા ઇસ્માઇલ વિ. જિલ્લા શિક્ષણાધિકારી અને અન્ય [૧૯૯૩ (૨) જીએલ એચ ૧૧૫૦]** ના કેસમાં આ અદાલતના ચૂકાદા પર આધાર રાખ્યો છે. તેમણે **રાજારામ વિદ્યાવિહાર વિ. ગુજરાત રાજ્ય [સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નંબર ૧૬૯૪/૨૦૦૨ તારીખ ૨૨/૦૨/૨૦૦૨** ના રોજ નિર્ણય થયેલ] અને લેટર્સ પેટન્ટ અપીલ નંબર ૬૯૭/૨૦૦૨ માં ડિવિઝન બેન્ચ દ્વારા સમર્થિત કેસમાં આ અદાલતના બિન–રિપોર્ટેડ ચૂકાદા પર પણ મજબૂત આધાર રાખ્યો છે. તેમણે કો**લાવાલા ગ્રામ વિકાસ કેન્દ્ર વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય [૨૦૧૦ (૧) એસસીસી ૧૩૩]** ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના ચૂકાદા પર પણ આધાર રાખ્યો છે.

૧૫ શ્રી ગૌતમે સામાવાળા નંબર ૩ વતી ફાઇલ કરવામાં આવેલા પ્રત્યુત્તરના સોગંદનામામાં કરવામાં આવેલા નીચે મુજબના નિવેદનો પર પણ આધાર રાખ્યો છે:

> "૪ હું જણાવું છું કે તારીખ ૦૭/૦૭/૨૦૦૧ નો આદેશ વ્યાજબી અને યોગ્ય છે અને તારીખ ૦૭/૧૨/૧૯૯૬ ના સરકારી ઠરાવને ધ્યાનમાં લીધા પછી આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. તારીખ ૦૭/૧૨/૧૯૯૬ ના સરકારી ઠરાવની નકલ અહીં સાથે સામેલ છે અને પરિશિષ્ટ–આર–આઇ તરીકે ચિહ્નિત થયેલ છે. હું જણાવું છું કે તારીખ ૦૭.૧૨.૧૯૯૬ ના સરકારી ઠરાવ દ્વારા ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડ, ૧૯૬૪ ની કલમ ૮૧–૨ માં સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો જે સંબંધિત કર્મચારીઓને ૬૦ વર્ષની ઉંમર સુધી કામ કરવાની મંજૂરી આપે છે અને ૬૦ વર્ષથી વધુ ઉંમરના કર્મચારીને ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપી શકાતી નથી. સુધારેલા કોડની નકલ આ માનનીય અદાલતના ત્વરિત સંદર્ભ માટે પરિશિષ્ટ–આર–આઇઆઇ તરીકે અહીં સામેલ છે અને ચિહ્નિત થયેલ છે. હું જણાવું છું કે સુધારેલા ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડ અનુસાર પ્રિન્સિપાલને ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપી શકાતી નથી. ઉપરોક્ત બાબતોને ધ્યાનમાં રાખીને અરજી ફગાવી દેવા પાત્ર છે."

૧૬ સામાવાળા નંબર ૩ વતી ફાઇલ કરાયેલા જવાબના પ્રત્યુત્તરમાં, અરજદારોએ નીચે મુજબ જણાવ્યું છે:

"૪ વધુમાં સબમિટ કરવામાં આવે છે કે ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડ વહીવટી સૂચનાઓ ધરાવે છે અને તે બિન–વૈધાનિક સ્વરૂપનો છે. એ સુસ્થાપિત કાયદો છે કે વહીવટી સૂચનાઓ અધિનિયમ અને વિનિયમોમાં સમાવિષ્ટ વૈધાનિક જોગવાઈઓની વિરુદ્ધ જઈ શકે નહીં અથવા તેને ઓવરરાઇડ કરી શકે નહીં. એવું સબમિટ કરવામાં આવે છે કે જ્યારે અધિનિયમ અને વિનિયમો લઘુમતી સંસ્થાને વયનિવૃત્તિની ઉંમર નક્કી કરતી જોગવાઈઓમાંથી મુક્તિ આપે છે, ત્યારે ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડ લઘુમતી સંસ્થાઓ માટે વયનિવૃત્તિની ઉંમર પૂરી પાડી શકે નહીં. અરજદાર સબમિટ કરે છે કે વિનિયમોના વિનિયમ ૪૨ હેઠળ અધિનિયમ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા વિનિયમો ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડ પર પ્રભાવી થાય છે અને તેથી ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ અરજદારને લાગુ પડતી નથી. ૫ એવું સબમિટ કરવામાં આવે છે કે વયનિવૃત્તિની ઉંમર એ નોકરી અથવા રોજગારની શરત છે અને તે રોજગારના કરારમાં અથવા અધિનિયમ અથવા વિનિયમોમાં પ્રદાન કરવામાં આવવી જોઈએ. આવી કોઈ જોગવાઈના અભાવે, કર્મચારી પોતાની ફરજો બજાવવા માટે માનસિક અને શારીરિક રીતે યોગ્ય હોય ત્યાં સુધી સેવામાં ચાલુ રહેવા અને પોતાની ફરજો બજાવવા માટે હકદાર છે."

૧૭ પક્ષકારો માટે ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન કાઉન્સેલને સાંભળ્યા પછી અને રેકોર્ડ પરની સામગ્રીને ધ્યાનમાં લીધા પછી, મારી વિચારણા માટે માત્ર એક જ પ્રશ્ન આવે છે કે શું અરજદારો આ રિટ અરજીમાં માગવામાં આવેલી રાહતો માટે હકદાર છે કે કેમ.

૧૮ હું બંને પક્ષો દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી પરસ્પર દલીલો પર ધ્યાન આપું તે પહેલાં, અધિનિયમ, નિયમો, વિનિયમો અને ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડની કેટલીક સંબંધિત જોગવાઈઓ તપાસવી યોગ્ય ગણું છું.

૧૯ અધિનિયમની કલમ ૧૭ માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડની સત્તાઓ અને ફરજો નક્કી કરે છે. તે બોર્ડને લાયકાત, પસંદગીની પદ્ધતિઓ અને આચાર્ય તેમજ નોંધાયેલી ખાનગી માધ્યમિક શાળાઓના શૈક્ષણિક અને બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફના વર્તન અને શિસ્ત માટેના નિયમો નક્કી કરવા માટે સક્ષમ બનાવે છે. આપણા હેતુ માટે, અધિનિયમની કલમ ૧૭(૨૬) સંબંધિત છે, જે નીચે મુજબ વંચાય છે:

> "૧૭(૨૬) નોંધાયેલી ખાનગી માધ્યમિક શાળાઓના આચાર્ય અને શૈક્ષણિક અને બિન શૈક્ષણિક સ્ટાફ માટે લાયકાત, પસંદગીની પદ્ધતિઓ અને નિમણૂક, બઢતી અને રોજગાર સમાપ્તિની શરતો અને વર્તન અને શિસ્ત માટેના નિયમો નક્કી કરવા;"

૨૦ કલમ ૫૪ રાજ્ય સરકાર દ્વારા વિનિયમો ઘડવાની જોગવાઈ કરે છે.

૨૧ કલમ ૪૦–એ બચત સંબંધિત છે, જે નીચે મુજબ વંચાય છે:

"૪૦–એ. બચત – કલમ ૧૭ ના ખંડ (૨૬), કલમ ૩૪ અને ૩૫, અને કલમ ૩૬ ની ઉપ–કલમ (૧) ના ખંડ (બી) અને ઉપ–કલમો (૨), (૩), (૪) અને (૫) માં સમાવિષ્ટ કંઈપણ, ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત લઘુમતી દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને લાગુ પડશે નહીં."

૨૨ અધિનિયમની કલમ ૪૦–એ નું સાદું વાંચન, જે ૧૯૭૩ ના ગુજરાત અધિનિયમ ૨૫ દ્વારા અધિનિયમમાં દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું, તે જોગવાઈ કરે છે કે કલમ ૧૭ ના ખંડ (૨૬), કલમ ૩૪ અને ૩૫ અને કલમ ૩૬ ની ઉપ–કલમ (૧) ના ખંડ (બી) અને ઉપ–કલમ (૨), (૩), (૪) અને (૫) માં સમાવિષ્ટ કંઈપણ, ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત લઘુમતી દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને લાગુ પડશે નહીં.

૨૩ વિનિયમો ૧૯૭૪ નો વિનિયમ ૩૬ નીચે મુજબ વંચાય છે:

"**૩૬. શૈક્ષણિક સ્ટાફની વયનિવૃત્તિ** (૧)(એ) નોંધાયેલી ખાનગી શાળાના શિક્ષક અથવા આચાર્યને તે ૫૮ વર્ષની ઉંમર પ્રાપ્ત કરે તે તારીખે ફરજિયાતપણે નિવૃત્ત કરવામાં આવશે;

(બી) જ્યાં શાળાના સંચાલન મંડળનો એવો અભિપ્રાય હોય કે શાળાના હિતમાં શિક્ષક અથવા આચાર્યને ૫૮ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે સેવામાં રાખવું જરૂરી છે, તો તેવા શિક્ષક અથવા આચાર્ય શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય હોય તો તેવા શિક્ષક અથવા આચાર્યની પુનઃનિમણૂક કરી શકે છે;

(સી) (આઇ) શાળાનું કોઈ પણ સંચાલન મંડળ શિક્ષક અથવા આચાર્યની ૬૦ વર્ષની ઉંમર પ્રાપ્ત કર્યા પછી બોર્ડની પૂર્વ પરવાનગી સિવાય પુનઃનિમણૂકની મુદત લંબાવશે નહીં;

(આઇઆઇ) બોર્ડ એક સમયે એક વર્ષથી વધુ ન હોય તેવી મુદત માટે આવી વધુ પુનઃનિમણૂક માટે મંજૂરી આપી શકે છે. જો તે સંતુષ્ટ હોય કે શાળાના હિતમાં શિક્ષક અથવા આચાર્યની પુનઃનિમણૂક કરવી જરૂરી છે અને શિક્ષક અથવા આચાર્ય શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય છે:

શરત એ છે કે શિક્ષક અથવા આચાર્ય, જેમણે ૬૫ વર્ષની ઉંમર પ્રાપ્ત કરી લીધી છે, તેમને કોઈપણ સંજોગોમાં સેવામાં ચાલુ રાખવામાં આવશે નહીં,

(ડી) ઉપ–ખંડ (બી) અથવા (સી) માં દર્શાવેલ રીતે વ્યક્તિની પુનઃનિમણૂક પર તેનો પગાર છેલ્લે મેળવેલ પગાર (પેન્શન બાદ કરતા નિવૃત્તિ સમયે તેના દ્વારા મેળવવામાં આવેલ ખાસ પગાર અથવા વધારાનો પગાર, જો કોઈ હોય તો (મૃત્યુ–સાથે–નિવૃત્તિ ગ્રેચ્યુઇટી અથવા પેન્શનના બદલામાં ગ્રેચ્યુઇટી સમાન પેન્શન સહિત)) થી વધુ હોવો જોઈએ નહીં. જો કે, આવો પગાર જે પોસ્ટ પર તેની પુનઃનિમણૂક કરવામાં આવી છે તે પોસ્ટના ટાઇમ સ્કેલના મહત્તમ કરતાં વધુ હોવો જોઈએ નહીં. જ્યાં આ વિનિયમ અનુસાર પગાર નક્કી કરવામાં આવે છે ત્યાં પદભોગી વાર્ષિક ઇન્ક્રીમેન્ટના લાભો મેળવવા માટે હકદાર રહેશે, ભલે પેન્શન (મૃત્યુ–સાથે–નિવૃત્તિ ગ્રેચ્યુઇટી અથવા પેન્શનના બદલામાં ગ્રેચ્યુઇટી સમાન પેન્શન સહિત) વત્તા આ રીતે નક્કી કરાયેલ પગાર નિવૃત્તિ સમયે તેના દ્વારા મેળવેલા છેલ્લા પગાર કરતાં વધુ હોય, પરંતુ કુલ રકમ જે પોસ્ટ પર તેની

પુનઃનિમણૂક કરવામાં આવી છે તે પોસ્ટના ટાઇમ સ્કેલના મહત્તમથી વધુ રહેશે નહીં;

(ઇ) પેન્શનને એક અલગ એકમ તરીકે ઉપાડવાની મંજૂરી આપી શકાય છે અને જો પેન્શનર અરજી કરે તો તેને મુલતવી રાખી શકાય છે;

(એફ) શૈક્ષણિક સ્ટાફના સભ્ય તે ૫૮ વર્ષની ઉંમર પ્રાપ્ત કરે તે પછી અથવા જે મુદત માટે પુનઃનિમણૂક મંજૂર કરવામાં આવી છે તે મુદત પૂરી થયા પછી તેની મુક્તિ માટે કોઈ નોટિસ માટે હકદાર રહેશે નહીં:

શરત એ છે કે જ્યાં પુનઃનિમણૂકના આદેશમાં આવી પુનઃનિમણૂકની મુદતનો ચોક્કસ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી ત્યાં સંબંધિત વ્યક્તિ એક મહિનાની નોટિસ અથવા આવી નોટિસના બદલામાં પગાર (પગાર અને ભથ્થાં, જો કોઈ હોય તો) મેળવવા માટે હકદાર રહેશે."

૨૪ વિનિયમ ૭૨ સ્પષ્ટ કરે છે કે વિનિયમો ગ્રાન્ટ-ઇન-એઇડ કોડ પર પ્રભાવી રહેશે. તે નીચે મુજબ વંચાય છે:

"**૭૨. ગ્રાન્ટ-ઇન-એઇડ કોડ પર વિનિયમો પ્રભાવી રહેશે.** આ વિનિયમોની જોગવાઈઓ સરકારી જાહેરનામા શિક્ષણ અને શ્રમ વિભાગ નંબર જીએસી-૧૦૬૪-સી તારીખ ૨૨ એપ્રિલ, ૧૯૬૪ હેઠળ પ્રકાશિત ગ્રાન્ટ-ઇન-એઇડ કોડમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ પર પ્રભાવી રહેશે, જ્યાં સુધી તે આ વિનિયમોમાં પૂરી પાડવામાં આવેલી કોઈપણ બાબતોને સંબંધિત છે."

૨૫ વિનિયમ ૪૩ નીચે મુજબ વંચાય છે:

"૪૩. વિનિયમ નંબર ૧૯, ૨૦, ૨૧, ૨૨, ૨૪, ૨૫, ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૩૦, ૩૧, ૩૩, ૩૬, ૩૭, ૪૦ અને વિનિયમ નંબર ૪૧ ના ઉપ–ખંડ (૪), (૫) અને (૬) માં સમાવિષ્ટ કંઈપણ, ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત લઘુમતી દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થાને લાગુ પડશે નહીં."

૨૬ ચાલો હું હવે ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડ તપાસું. કોડમાં સંબંધિત જોગવાઈ નિયમ ૮૧ છે, જે નીચે મુજબ વંચાય છે:

"૮૧.૧ માધ્યમિક શાળાના શિક્ષક સામાન્ય રીતે ૫૮ વર્ષની ઉંમરે સેવામાંથી નિવૃત્ત થશે.

૮૧.૨ સંચાલન મંડળ શિક્ષકોને ૬૦ વર્ષની ઉંમર સુધી એક્સ્ટેન્શન આપી શકે છે. જો નિરીક્ષણ અધિકારીઓ તેમના નિરીક્ષણના આધારે અહેવાલ આપે છે કે ૫૮ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ ઉંમરના કોઈપણ શિક્ષક પોતાની ફરજો યોગ્ય રીતે બજાવવા માટે અસમર્થ છે, તો શિક્ષકને મેડિકલ તપાસ માટે મોકલવામાં આવશે અને જો અયોગ્ય જાહેર કરવામાં આવે તો તેને નિવૃત્ત થવા માટે મજબૂર કરવામાં આવશે.

૮૧.૩ જો સંચાલન મંડળ કોઈપણ કારણોસર, તેની નોકરીમાં રહેલા શિક્ષકને ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે એક્સ્ટેન્શન આપવા ઈચ્છે છે, તો તેણે શિક્ષણ નિરીક્ષકની પૂર્વ પરવાનગી મેળવવી જોઈએ જે કેસની યોગ્યતાના આધારે અને શિક્ષક શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય હોવાને આધીન એક

સમયે એક વર્ષથી વધુ ન હોય તેવી મુદત માટે આવું એક્સ્ટેન્શન આપી શકે છે. જો કે, જે શિક્ષકે ૬૫ વર્ષની ઉંમર પૂર્ણ કરી લીધી હોય, તેને કોઈપણ સંજોગોમાં સેવામાં ચાલુ રાખવામાં આવશે નહીં.

૮૧.૪ પાર્ટ–ટાઇમ શિક્ષકો અને ડ્રોઇંગ, મ્યુઝિક, ક્રાફ્ટ વગેરેના શિક્ષકો જેવા ખાસ શિક્ષકો અને પાર્ટ–ટાઇમ બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફ કે જેમને સેવાની શરતો વગેરેના સંદર્ભમાં અન્ય શૈક્ષણિક અને બિન–શૈક્ષણિકસ્ટાફની સમકક્ષ ગણવામાં આવે છે તેમના કેસ પણ આ નિયમો દ્વારા સંચાલિત થશે.

૮૧.૫ જે વ્યક્તિએ ૫૮ વર્ષની ઉંમર પ્રાપ્ત કરી લીધી હોય તેને શિક્ષક તરીકે અથવા બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફમાં રોજગારી આપવામાં આવશે નહીં. સરકારી અથવા બિન–સરકારી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાંથી નિવૃત્ત થયેલા લોકોને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ દ્વારા પુનઃરોજગારી આપી શકાય છે, જો તેઓ શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય હોય. આવી નિવૃત્ત વ્યક્તિઓની રોજગારી ઉપર આપેલા ખંડ ૮૧.૨ અને ૮૧.૩ માં કરાયેલી જોગવાઈઓને આધીન હોવી જોઈએ અને આ નિયમો અને સામાન્ય સેવાની શરતોનું ઉલ્લંઘન ન કરતી હોય તેવી અન્ય શરતો અને નિયમોને આધીન હોવી જોઈએ જે એમ્પ્લોયર અને એમ્પ્લોયી વચ્ચે પરસ્પર સંમતિથી નક્કી કરવામાં આવે. આવી પુનઃરોજગારી મેળવનાર વ્યક્તિઓ જો કે, વિભાગીય રીતે નિર્ધારિત પગાર ધોરણો અને ભથ્થાં વગેરે માટે અને સરકારી એઇડેડ પ્રોવિડન્ટ ફંડ સ્કીમ માટે પાત્ર રહેશે નહીં."

૨૭ આમ, ઉપર ઉલ્લેખિત જોગવાઈઓ, સુધારેલી સંસ્થાઓને અધિનિયમ, વિનિયમો, નિયમો અને નિયમોની કેટલીક જોગવાઈઓની લાગુ પડવાની ક્ષમતા અંગેની સ્થિતિ અત્યંત સ્પષ્ટ કરે છે.

૨૮ લઘુમતી સંસ્થાના અધિકારોનો પ્રશ્ન **ટી.એમ.એ. પાઈ ફાઉન્ડેશન અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય [૨૦૦૨ (૮) એસસીસી ૪૮૧]** ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટના ૧૧ જજની બેન્ચ સમક્ષ ન્યાયનિર્ણયનો વિષય હતો. માનનીય ચીફ જસ્ટિસ શ્રી જસ્ટિસ બી.એન. કિરપાલ (જેઓ તે સમયે લ ૦આરડી ર્ડશિપ હતા) દ્વારા આપવામાં આવેલા બહુમતી ચૂકાદામાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થા સ્થાપવાના અને તેનું સંચાલન કરવાના અધિકારમાં સ્ટાફ (શૈક્ષણિક અને બિન-શૈક્ષણિક) ની નિમણૂક કરવાના અધિકારનો સમાવેશ થાય છે. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે અનુદાનિત (એઈડેડ) સંસ્થા સરકારી માલિકીની અને સરકારી નિયંત્રણ હેઠળની સંસ્થા બની જતી નથી, અથવા વિભાગીય રીતે ચાલતી અને સંચાલક મંડળોના બંધારણમાં દખલ કરતી અથવા સંચાલન મંડળના સંદર્ભ વિના સ્ટાફને થોપી બેસાડતી સંસ્થા બની જતી નથી. બહુમતી ચૂકાદામાં કાયદાનું નિરૂપણ નીચેના અવલોકનો પરથી જોઈ શકાય છે:

> "૫૦ સ્થાપના અને સંચાલન કરવાના અધિકારમાં વ્યાપકપણે નીચેના અધિકારોનો સમાવેશ થાય છે:
>
> (એ) વિદ્યાર્થીઓને પ્રવેશ આપવો;
>
> (બી) વાજબી ફી માળખું નક્કી કરવું;
>
> (સી) સંચાલક મંડળની રચના કરવી;

(ડી) સ્ટાફ (શૈક્ષણિક અને બિન–શૈક્ષણિક) ની નિમણૂક કરવી; અને

(ઈ) જો કોઈપણ કર્મચારીની બાજુથી ફરજમાં બેદરકારી હોય તો પગલાં લેવા.

૫૪. શૈક્ષણિક સંસ્થા સ્થાપવાના અધિકારનું નિયમન કરી શકાય છે, પરંતુ આવા નિયમનકારી પગલાં, સામાન્ય રીતે, યોગ્ય શૈક્ષણિક ધોરણો, વાતાવરણ અને માળખાકીય સુવિધાઓ (લાયકાત ધરાવતા સ્ટાફ સહિત) ની જાળવણી અને વ્યવસ્થાપનનો પ્રભારી હોય તેવા લોકો દ્વારા ગેરવહીવટ અટકાવવાની ખાતરી કરવા માટે હોવા જોઈએ. સખત ફી માળખું નક્કી કરવું, સંચાલક મંડળની રચના અને બંધારણ નક્કી કરવું, નિમણૂક માટે શિક્ષકો અને સ્ટાફનું ફરજિયાત નામાંકન અથવા પ્રવેશ માટે વિદ્યાર્થીઓનું નામાંકન અસ્વીકાર્ય નિયંત્રણો હશે."

૭૨.....................

આ સાથે એ પણ સુનિશ્ચિત કરવાનું છે કે અનુદાનિત સંસ્થા પણ સરકારી માલિકીની અને નિયંત્રિત સંસ્થા ન બની જાય. સામાન્ય રીતે, જે ગ્રાન્ટ આપવામાં આવે છે તે શૈક્ષણિક સ્ટાફના પગાર અને ભથ્થાં સાથે સંબંધિત હોય છે. આ ઉપરાંત, ખાનગી અનુદાનિત સંસ્થાઓના સંચાલન મંડળે મહેસૂલી અને મૂડી ખર્ચ કરવાનો હોય છે. આવી અનુદાનિત સંસ્થાઓ સંચાલન અને વહીવટના સંબંધમાં એટલી સ્વાયત્તતા મેળવી શકતી નથી જેટલી ખાનગી બિન–અનુદાનિત (અનએઈડેડ) સંસ્થાને ઉપલબ્ધ હોય પરંતુ તે જ સમયે તેને સરકાર દ્વારા વિભાગીય રીતે ચલાવવામાં આવતી શૈક્ષણિક સંસ્થા તરીકે અથવા પૂર્ણ માલિકીની અને નિયંત્રિત સરકારી સંસ્થા તરીકે પણ ગણી શકાય નહીં

અને સંચાલક મંડળોના બંધારણમાં દખલ કરી શકાય નહીં અથવા સંચાલન મંડળના સંદર્ભ વિના સ્ટાફ થોપી શકાય નહીં.

૨૯ સેક્રેટરી, **મલંકરા સિરિયન કેથોલિક કોલેજ વિ. ટી. જોસ અને અન્ય [૨૦૦૭ (૧) એસસીસી ૩૮૬]** ના કેસમાં સુપ્રીમ કોર્ટે કાનૂની સ્થિતિ દોહરાવી હતી કે લઘુમતી સંસ્થાનો તેની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાનું સંચાલન કરવાનો અધિકાર શૈક્ષણિક અથવા બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફની નિમણૂક કરવાના અધિકારનો સમાવેશ કરે છે. લઘુમતી સંસ્થાઓના કામકાજમાં રાજ્ય કઈ હદ સુધી દખલ કરી શકે છે, ખાસ કરીને જ્યારે આવી સંસ્થા રાજ્ય પાસેથી નાણાકીય સહાય મેળવતી હોય તે મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, સુપ્રીમ કોર્ટે ફકરા ૧૯ અને ૨૧ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

"૧૯. લઘુમતીઓ દ્વારા શૈક્ષણિક સંસ્થાની સ્થાપના અને સંચાલન સંબંધિત સામાન્ય સિદ્ધાંતોનો સારાંશ નીચે મુજબ આપી શકાય:

(આઇ) લઘુમતીઓનો તેમની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવાનો અને તેનું સંચાલન કરવાનો અધિકાર નીચેના અધિકારોનો સમાવેશ કરે છે:

(એ) તેના સંચાલક મંડળની પસંદગી કરવી કે જેમાં સંસ્થાના સ્થાપકોને સંસ્થાના કાર્યો ચલાવવા અને વ્યવસ્થાપન કરવા માટે વિશ્વાસ અને શ્રદ્ધા હોય;

(બી) શૈક્ષણિક સ્ટાફ (શિક્ષકો/લેક્ચરર્સ અને આચાર્ય/પ્રિન્સિપાલ્સ) તેમજ બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફની નિમણૂક કરવી, અને જો તેના કોઈપણ કર્મચારીની બાજુથી ફરજમાં બેદરકારી હોય તો પગલાં લેવા;

(સી) તેમની પસંદગીના લાયક વિદ્યાર્થીઓને પ્રવેશ આપવો અને વાજબી ફી માળખું નક્કી કરવું;

(ડી) સંસ્થાના લાભ માટે તેની મિલકતો અને અસ્કયામતોનો ઉપયોગ કરવો.

(આઇઆઇ) કલમ ૩૦ હેઠળ લઘુમતીઓને આપવામાં આવેલો અધિકાર માત્ર બહુમતી સાથે સમાનતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે છે અને તેનો હેતુ લઘુમતીઓને બહુમતીની સરખામણીમાં વધુ ફાયદાકારક સ્થિતિમાં મૂકવાનો નથી. લઘુમતીઓની તરફેણમાં કોઈ વિપરીત ભેદભાવ નથી. રાષ્ટ્રીય હિત, રાષ્ટ્રીય સુરક્ષા, સામાજિક કલ્યાણ, જાહેર વ્યવસ્થા, નૈતિકતા, આરોગ્ય, સ્વચ્છતા, કરવેરા વગેરેને લગતા દેશના સામાન્ય કાયદા જે સાર્વત્રિક રીતે લાગુ પડે છે, તે લઘુમતી સંસ્થાઓને પણ સમાન રીતે લાગુ પડશે.

(આઇઆઇઆઇ) શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવાનો અને તેનું સંચાલન કરવાનો અધિકાર નિરંકુશ નથી. ના તો તેમાં ગેરવહીવટ કરવાનો અધિકાર સામેલ છે. શૈક્ષણિક સ્વરૂપ અને ધોરણો સુનિશ્ચિત કરવા અને શૈક્ષણિક ઉત્કૃષ્ટતા જાળવવા માટે નિયમનકારી પગલાં હોઈ શકે છે. સંચાલન પર નિયંત્રણો હોઈ શકે છે જે સુનિશ્ચિત કરવા માટે જરૂરી છે કે સંચાલન કાર્યક્ષમ અને મજબૂત હોય, જેથી સંસ્થાની શૈક્ષણિક જરૂરિયાતો પૂરી થઈ શકે. સામાન્ય રીતે વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોના કલ્યાણને લગતા રાજ્ય દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમો, નિમણૂક માટેની પાત્રતાના માનદંડ અને લાયકાતો તેમજ કર્મચારીઓની સેવાની શરતો (શૈક્ષણિક અને બિન-શૈક્ષણિક બંને) નક્કી કરતા નિયમો, કર્મચારીઓનું શોષણ કે ઉત્પીડન અટકાવવાના નિયમો, અને

અભ્યાસક્રમ પ્રદાન કરતા નિયમો આ કેટેગરી હેઠળ આવે છે. આવા નિયમો કલમ ૩૦(૧) હેઠળના અધિકારમાં કોઈ પણ રીતે દખલ કરતા નથી.

(આઈv) રાજ્ય દ્વારા નિર્ધારિત પાત્રતાની શરતો/લાયકાતો સંતોષાવાને આધીન, બિન-અનુદાનિત લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને પસંદગીની કોઈપણ તાર્કિક પદ્ધતિ અપનાવીને શિક્ષકો/લેક્ચરર્સની નિમણૂક કરવાની સ્વતંત્રતા રહેશે.

(v) રાજ્ય દ્વારા ગ્રાન્ટના વિસ્તારથી લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાનું સ્વરૂપ અને પાત્ર બદલાતું નથી. ગ્રાન્ટનો યોગ્ય ઉપયોગ સુનિશ્ચિત કરવા માટે રાજ્ય દ્વારા શરતો લાદી શકાય છે, જો કે કલમ ૩૦(૧) હેઠળના અધિકારને ઓછો કે મર્યાદિત કર્યા વિના."

"૨૧. આપણે લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના કર્મચારીઓના સંદર્ભમાં પરવાનગી આપવા યોગ્ય રાજ્ય દ્વારા નિયમનની હદને પણ પુનરાવર્તિત કરી શકીએ છીએ, જે ટી.એમ.એ. પાઈ ફાઉન્ડેશનમાં સ્પષ્ટ અને સ્ફટિકીકૃત કરવામાં આવી છે, રાજ્ય નિર્ધારિત કરી શકે છે:

(i) નિમણૂકો કરવા માટે ન્યૂનતમ લાયકાત, અનુભવ અને ગુણવત્તા પર આધારિત અન્ય માનદંડ,

(ii) સંચાલન મંડળ દ્વારા સ્ટાફ પરના સમગ્ર વહીવટી નિયંત્રણમાં દખલ કર્યા વિના કર્મચારીઓની સેવાની શરતો.

(iii) કર્મચારીઓની ફરિયાદોના નિવારણ માટેની વ્યવસ્થા.

(iv) શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવાના અને તેનું સંચાલન કરવાના અધિકારને મર્યાદિત કે ઓછો કર્યા વિના, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ દ્વારા ગ્રાન્ટના યોગ્ય ઉપયોગ માટેની શરતો.

(v) બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના સંચાલન અને ગ્રાન્ટની ફાળવણીને નિયંત્રિત કરવા માટે રાજ્ય દ્વારા બનાવવામાં આવેલા તમામ કાયદાઓ લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને પણ લાગુ પડશે. પરંતુ, જો આવા કોઈપણ નિયમો સંચાલન મંડળ દ્વારા સ્ટાફ પરના સમગ્ર વહીવટી નિયંત્રણમાં દખલ કરે છે, અથવા અન્ય કોઈપણ રીતે, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવાના અને તેનું સંચાલન કરવાના અધિકારને મર્યાદિત/ઓછો કરે છે, તો તેવા નિયમો, તે હદ સુધી, લઘુમતી સંસ્થાઓને લાગુ પડશે નહીં."

૩૦ **સિંધી એજ્યુકેશન સોસાયટી અને અન્ય વિ. ચીફ સેક્રેટરી, એનસીટી દિલ્હી સરકાર અને અન્ય [૨૦૧૦ (૮) એસસીસી ૪૯]** ના કેસમાં અનુદાનિત ભાષાકીય લઘુમતી શાળા અંગેના સમાન મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

૧૧૧. "ભાષાકીય લઘુમતીનું પોતાનું બંધારણ અને પાત્ર હોય છે. કાયદાની જોગવાઈ અથવા પરિપત્ર, જે સામાન્ય વર્ગ સામે લાગુ કરવામાં આવશે, તે લઘુમતી સંસ્થાઓ સામે સમાન કડકતા સાથે લાગુ થઈ શકશે નહીં, ખાસ કરીને જ્યાં તે શાળાની સ્થાપના અને સંચાલન સાથે સંબંધિત હોય. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે લઘુમતી સંસ્થાના સ્થાપકોને તેમની પોતાની સમિતિ અથવા

તેમના દ્વારા પસંદ કરાયેલ વ્યક્તિઓની બનેલી સંસ્થામાં શ્રદ્ધા અને વિશ્વાસ હોય છે. આમ, તેઓ તેમની વ્યવસ્થાપક સમિતિ પસંદ કરી શકે છે તેમજ તેમને તેના શિક્ષકો પસંદ કરવાનો અધિકાર છે. લઘુમતી સંસ્થાઓને તેમના સંચાલનમાં અમુક પ્રકારની સ્વાયત્તતા હોય છે. આમાં અસરકારક રીતે સંચાલન કરવાનો અને સંસ્થાના કાર્યોનું વ્યવસ્થાપન અને સંચાલન કરવાનો અધિકાર સામેલ હશે. સંચાલનના અધિકાર પરના નિયંત્રણ અને સંચાલનની રીત નક્કી કરતા નિયમન વચ્ચે સૂક્ષ્મ તફાવત છે. ગેરવહીવટ અટકાવવો જોઈએ. લઘુમતી સંસ્થાઓના શૈક્ષણિક પાત્ર અને વિષયવસ્તુને જાળવવા માટે જે રીતે નિયમનકારી પગલાં જરૂરી છે, તેવી જ રીતે વ્યવસ્થિત, કાર્યક્ષમ અને મજબૂત સંચાલન સુનિશ્ચિત કરવા માટે નિયમનકારી પગલાં જરૂરી છે.

૧૧૨. દરેક ભાષાકીય લઘુમતીની પોતાની સામાજિક, આર્થિક અને સાંસ્કૃતિક મર્યાદાઓ હોઈ શકે છે. તેને આવી સંસ્કૃતિ અને ભાષાનું જતન કરવાનો બંધારણીય અધિકાર છે. આમ, તેને તેવા શિક્ષકો પસંદ કરવાનો અધિકાર રહેશે, જેઓ પૂરી પાડવામાં આવેલ પાત્રતા અને લાયકાત ધરાવતા હોય, તેમના ધર્મ અને સમુદાયના તથ્યથી ખરેખર પ્રભાવિત થયા વિના. તેની પોતાની મર્યાદાઓ, સાંસ્કૃતિક, આર્થિક અથવા અન્ય સારા કારણોસર, કોઈ ચોક્કસ વર્ગ અથવા સમુદાયના શિક્ષકોને સમાવવાની મંજૂરી આપી શકતી નથી. નિયમ ૬૪ (૧) (બી) હેઠળ વિચારાયેલ નિર્દેશ, સરકાર દ્વારા અનુદાનિત શાળાઓની સામાન્ય અથવા બહુમતી શ્રેણી સામે લાગુ કરી શકાય છે, પરંતુ ભાષાકીય લઘુમતી શાળાઓ સામે આવી શરત લાગુ કરવી યોગ્ય ન હોઈ શકે. આ તેમની

પસંદગીના અધિકારમાં દખલગીરી સમાન હોઈ શકે છે અને સાથે સાથે ભાષાકીય લઘુમતી તરીકેના તેમના પાત્રને ઓછું કરી શકે છે. સમાનતાના આભાસ હેઠળ આવી કાર્યવાહી લાવવી કાયદામાં અસ્વીકાર્ય હશે જે વાસ્તવમાં, તેમના પાત્ર અથવા સ્થિતિના મૂળ તત્ત્વને ઘટાડશે. ભાષાકીય અને સાંસ્કૃતિક સુસંગતતાને લાયક અને યોગ્ય શિક્ષકોની પસંદગીના સંદર્ભમાં ભાષાકીય લઘુમતીના ઇચ્છનીય લક્ષણોમાંના એક તરીકે વાજબી રીતે દાવો કરી શકાય છે.

૧૧૩. ભાષાકીય લઘુમતી સંસ્થાઓ બંધારણની જોગવાઈઓમાં સમાવિષ્ટ રક્ષણ અને સમાનતાના અધિકાર માટે હકદાર છે. શાળા શિક્ષણ અને તેને આનુષંગિક બાબતોનું સુચારુ આયોજન અને વિકાસ સુનિશ્ચિત કરવાના ઉદ્દેશ્ય સાથે નિયમો ઘડવાની સત્તા રાજ્યમાં નિહિત છે. આવી સત્તા તેની મર્યાદામાં રહીને કામ કરતી હોવી જોઈએ જ્યારે તે સુનિશ્ચિત કરે કે તે કોઈપણ રીતે ભાષાકીય લઘુમતીના મૂળભૂત પાત્રને ઓછું કે ક્ષતિગ્રસ્ત કરતી નથી. તેની સ્થાપના અને સંચાલન કરવાનો તેનો અધિકાર આવા સમુદાયો માટે ઉપલબ્ધ બંધારણીય રક્ષણ સાથે સુસંગત લાવવા માટે ઉદારતાથી અર્થઘટન કરવો પડશે.

૧૧૪. લઘુમતી સોસાયટીને એવા કૃત્યો અથવા કાર્યો કરવા માટે મજબૂર કરી શકાય નહીં જે પોતે તેના સંચાલન અને નિયંત્રણના અધિકારના ભંગ સમાન હોય. વાસ્તવમાં, તે અસ્વીકાર્ય નિયંત્રણ લાદવા સમાન હશે. જે શાળા સ્થાપિત

થઈ હોય અને જેને વર્ષોથી ભાષાકીય લઘુમતીનો દર્જ આપ્યો હોય, તેની ગ્રાન્ટ-ઈન-એઈડ એ કારણસર બંધ કરવી યોગ્ય રહેશે નહીં કે તે એવી શરત કે નિયંત્રણનું પાલન કરવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે જે કાયદામાં અસ્વીકાર્ય છે, ખાસ કરીને જ્યારે આવી સંસ્થા દ્વારા નિમણૂક કરાયેલા અથવા નિમણૂક માટે પ્રસ્તાવિત શિક્ષકો નિર્ધારિત માનદંડ અને/અથવા પાત્રતાની શરતોને સંતોષતા હોય. લઘુમતી પાસે એવી વ્યક્તિઓની નિમણૂક કરવાનો જન્મજાત અધિકાર છે, જે તેના અભિપ્રાય મુજબ સંસ્થા માટે સાંસ્કૃતિક અને ભાષાકીય રીતે વધુ સુસંગત હોય."

૩૧ **હાજીનુરુલ હસન માસ્ટર ચેરિટેબલ ટ્રસ્ટ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય [૨૦૧૩(૨) જીએલ આર ૯૪૬]** ના કેસમાં આ અદાલતની ડિવિઝન બેન્ચે, ગ્રાન્ટ-ઈન-એઈડનો લાભ લેવાના હેતુથી અન્ય લઘુમતી સંસ્થાઓમાંથી શૈક્ષણિક અને બિન-શૈક્ષણિક સ્ટાફને સમાવી લેવા માટે લઘુમતી સંસ્થાઓને મજબૂર કરતા તારીખ ૨૧/૦૫/૧૯૯૪ ના સરકારી ઠરાવની બંધારણીય માન્યતા વિચારતી વખતે લઘુમતી સંસ્થાઓ પર આવું નિયંત્રણ લાદવાની બોર્ડની સત્તાઓ વિશે વિગતવાર ચર્ચા કરી છે. સરકારી ઠરાવને ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦(૧) નો ભંગ કરનાર જાહેર કરતી વખતે, ડિવિઝન બેન્ચે તેની વિચારણા માટે ત્રણ પ્રશ્નો ઘડ્યા અને નીચે મુજબ જવાબ આપ્યા:

"(I). શું તારીખ ૨૧.૦૫.૧૯૯૪ ના સરકારી ઠરાવનો ખંડ ૪ (જી) જે અન્ય લઘુમતી સંસ્થાઓમાંથી વધારાના જાહેર કરાયેલા શૈક્ષણિક/બિન-શૈક્ષણિક સ્ટાફને લઘુમતી સંસ્થાઓ દ્વારા સમાવી લેવાની જોગવાઈ કરે છે અને ગ્રાન્ટ ઈન એઈડ કોડમાં ખંડ ૬૪.૩ જે જોગવાઈ કરે છે કે સંબંધિત લઘુમતી સંસ્થા દ્વારા

વધારાના જાહેર કરાયેલા શૈક્ષણિક/બિન-શૈક્ષણિક સ્ટાફને ન સમાવવામાં આવે તો ગ્રાન્ટમાં કાપ મૂકવામાં આવશે તે ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦(૧) હેઠળ ગેરંટી અપાયેલા આવી લઘુમતી/લઘુમતી સંસ્થાઓના મૂળભૂત અધિકારનો ભંગ કરશે ?

(II). જ્યારે આવી સંસ્થાઓ રાજ્ય પાસેથી ગ્રાન્ટ મેળવે છે ત્યારે રાજ્ય સરકાર આવી લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના વહીવટ અને સંચાલનનું કઈ હદ સુધી નિયમન કરી શકે છે ?

(III). શું વિદ્ધચરણ સિંગલ જજ એવું ઠરાવવામાં સાચા છે કે તારીખ ૨૧.૦૫.૧૯૯૪ ના સરકારી ઠરાવનો ખંડ ૪(જી) જે લઘુમતી સંસ્થાઓને અન્ય લઘુમતી સંસ્થાઓમાંથી વધારાના જાહેર કરાયેલા શૈક્ષણિક/બિન-શૈક્ષણિક સ્ટાફને સમાવી લેવાનો નિર્દેશ આપે છે અને ગ્રાન્ટ ઇન એઇડ કોડનો ખંડ ૬૪.૩ ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦(૧) હેઠળ ગેરંટી અપાયેલા આવી અનુદાનિત લઘુમતી સંસ્થાઓના કોઈપણ અધિકારોનો ભંગ કરતો નથી ?

૮ આમ, જ્યારે આવી અનુદાનિત લઘુમતી સંસ્થાઓ પાસે તેમની પસંદગી મુજબ શિક્ષકોની નિમણૂક કરવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર છે, પરંતુ ઉપર જણાવ્યા મુજબ ભરતીના નિયમો પૂર્ણ કરવાને આધીન છે, ત્યારે તેમને અન્ય સંસ્થાઓમાંથી વધારાના જાહેર કરાયેલા શૈક્ષણિક/બિન-શૈક્ષણિક સ્ટાફને સમાવી લેવા માટે મજબૂર કરી શકાય નહીં જે લઘુમતી સંસ્થાઓ હોઈ શકે છે. જે સીધી રીતે કરી શકાતું નથી તેને અપ્રત્યક્ષ રીતે કરવાની મંજૂરી આપી શકાય

નહીં. આમ, તારીખ ૨૧.૦૫.૧૯૯૪ ના સરકારી ઠરાવનો ખંડ ૪(જી) જે ધાર્મિક અથવા ભાષાકીય લઘુમતી સંસ્થાઓને અન્ય લઘુમતી સંસ્થાઓમાંથી વધારાના જાહેર કરાયેલા શૈક્ષણિક/બિન-શૈક્ષણિક સ્ટાફને સમાવી લેવા માટે મજબૂર/નિર્દેશિત કરે છે તે પોતાની પસંદગીની સંસ્થાનું સંચાલન કરવાના અને/અથવા સ્થાપના કરવાના આવી લઘુમતી સંસ્થાના મૂળભૂત અધિકારોનો ભંગ કરશે જે ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦(૧) હેઠળ ગેરંટી અપાયેલ છે.

૮.૧ હવે, આગળનો પ્રશ્ન જે આ અદાલતની વિચારણા માટે મૂકવામાં આવ્યો છે તે એ છે કે શું માત્ર એટલા માટે કે આવી લઘુમતી સંસ્થાઓ ગ્રાન્ટ મેળવી રહી છે એટલે કે તેઓ અનુદાનિત લઘુમતી સંસ્થાઓ છે, તેથી તેઓ એવી કોઈપણ જોગવાઈઓનું પાલન કરવા અને/અથવા માનવા માટે બંધાયેલી છે જે અન્યથા ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦(૧) હેઠળ ગેરંટી અપાયેલા તેમના મૂળભૂત અધિકારોનો ભંગ કરે છે ?

૮.૨ **બ્રહ્મો સમાજ એજ્યુકેશન સોસાયટી વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય [૨૦૦૪ (૬) એસસીસી ૨૨૪]** ના કેસમાં, સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા ઠરાવવામાં આવ્યું છે અને અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે માત્ર એટલા માટે કે આવી લઘુમતીઓ ગ્રાન્ટ મેળવે છે, તેમના સંચાલનની સ્વાયત્તતાને સંપૂર્ણપણે પ્રતિબંધિત કરી શકાય નહીં અને સંસ્થાઓને સરકારી માલિકીની ગણી શકાય નહીં. વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે ચોક્કસપણે રાજ્ય શિક્ષણના ધોરણોની યોગ્ય

જાળવણી માટે અને ગેરવહીવટ તપાસવા માટે જરૂરી હોય તેવી શરતો લાદી શકે છે. પરંતુ તે નિયંત્રણ સંસ્થાના દૈનિક વહીવટ સુધી વિસ્તરી શકે નહીં. વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે રાજ્ય શિક્ષકો માટે જરૂરી લાયકાત નિર્ધારિત કર્યા પછી તેમની પસંદગી અને નિમણૂકની પદ્ધતિનું નિયમન કરી શકે છે. લાયક ઉમેદવારોમાંથી શિક્ષકોની પસંદગી માટેની સ્વતંત્રતા એ અનુદાનિત સંસ્થાની શૈક્ષણિક અને વહીવટી સ્વાયત્તતાની જાળવણી માટે મૂળભૂત છે. વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે રાજ્ય શિક્ષકો માટે મૂળભૂત લાયકાત ખૂબ સારી રીતે પૂરી પાડી શકે છે. સદર ચૂકાદામાં સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા વધુમાં અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે કે સરકારી તિજોરીમાંથી ગ્રાન્ટ મેળવવાનો ઉપયોગ એવા કોઈપણ નિયંત્રણો લાદવાના સમર્થન તરીકે પણ કરી શકાય નહીં જે અન્યથા લાદી શકાતા નથી.

૮.૬ આ તબક્કે એ પણ નોંધવું જરૂરી છે કે ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ અધિનિયમ, ૧૯૭૨ ની કલમ ૪૦–એ અનુસાર પણ, કલમ ૧૭ નો ખંડ (૨૬), કલમ ૩૪ અને ૩૫, અને કલમ ૩૬ ની ઉપ–કલમ (૧) નો ખંડ (બી) અને ઉપ–કલમો (૨), (૩), (૪) અને (૫) ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત લઘુમતી દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થાને લાગુ પડશે નહીં. કલમ ૧૭ ની ઉપ–કલમ (૨૬) ગુજરાત માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડને નોંધાયેલી ખાનગી માધ્યમિક શાળાઓના આચાર્ય અને શૈક્ષણિક અને બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફ માટે લાયકાત, પસંદગીની પદ્ધતિઓ અને નિમણૂક, બઢતી અને રોજગાર સમાપ્તિની શરતો અને વર્તન અને શિસ્ત માટેના

નિયમો નક્કી કરવાની સત્તા આપે છે. ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૩૪ નોંધાયેલી ખાનગી માધ્યમિક શાળાઓમાં નિમણૂક પામેલી વ્યક્તિઓની ભરતી અને સેવાની શરતો સાથે સંબંધિત છે. ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૩૫ એવા પસંદગી સમિતિ રાખવાની જોગવાઈ કરે છે જે તે વતી બનાવેલા નિયમન અનુસાર શાળાના શિક્ષકો તરીકે નિમણૂક પામવા માટે લાયક હોય તેવી વ્યક્તિઓમાંથી શિક્ષકો તરીકે નિમણૂક માટેની વ્યક્તિઓની પસંદગી કરશે. આમ, સદર અધિનિયમની કલમ ૪૦-એ દ્વારા, ઉપરોક્ત જોગવાઈઓ ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત લઘુમતી દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને લાગુ પડશે નહીં. આમ, ઉપરોક્ત વૈધાનિક જોગવાઈઓ, ખાસ કરીને સદર અધિનિયમની કલમ ૪૦-એ ને ધ્યાનમાં રાખીને, આવી લઘુમતી સંસ્થાને અન્ય લઘુમતી સંસ્થાઓમાંથી વધારાના જાહેર કરાયેલા શૈક્ષણિક/બિન-શૈક્ષણિક સ્ટાફને સમાવી લેવા માટે મજબૂર કરી શકાય નહીં. જે સીધી રીતે કરી શકાતું નથી તેને અપ્રત્યક્ષ રીતે કરી શકાય નહીં.

૮.૮ ઉપરોક્ત ચૂકાદાઓ અને સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા ઘડવામાં આવેલા કાયદાને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું ઠરાવવાનું રહે છે કે ભાષાકીય અથવા ધાર્મિક લઘુમતી સંસ્થાઓ પાસે તેમની પસંદગીની લઘુમતી સંસ્થાઓ સ્થાપવાનો અને તેનું સંચાલન કરવાનો ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦(૧) હેઠળ ગેરંટી અપાયેલ અધિકાર છે અને તેમને તેમની વ્યવસ્થાપક સમિતિ પસંદ કરવાનો અધિકાર છે તેમજ તેમને તેના શિક્ષકો પસંદ કરવાનો અધિકાર છે, જેઓ રાજ્ય સરકાર દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલ પાત્રતા અને લાયકાત ધરાવતા હોય અને માત્ર એટલા

માટે કે આવી લઘુમતી સંસ્થાઓ સરકાર પાસેથી ગ્રાન્ટ લેતી અનુદાનિત લઘુમતી સંસ્થાઓ છે, તેમના સંચાલનની સ્વાયત્તતાને સંપૂર્ણપણે પ્રતિબંધિત કરી શકાય નહીં અને/અથવા રાજ્ય પાસેથી ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ મેળવવામાં આવે ત્યારે સંસ્થાઓનું લઘુમતી પાત્ર સમાપ્ત થઈ જતું નથી. આમ, એવું ઠરાવવાનું રહે છે કે તારીખ ૨૧.૦૫.૧૯૯૪ ના ઠરાવનો ખંડ ૪(જી) જે ભાષાકીય અથવા ધાર્મિક લઘુમતી સંસ્થાઓને અન્ય લઘુમતી સંસ્થાઓમાંથી વધારાના જાહેર કરાયેલા શૈક્ષણિક/બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફને સમાવી લેવાનો નિર્દેશ આપે છે અને ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડનો ખંડ ૬૪.૩ જે જોગવાઈ કરે છે કે વધારાના શૈક્ષણિક/બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફને ન સમાવીને ગ્રાન્ટમાં કાપ મૂકવામાં આવશે તે આવી લઘુમતી સંસ્થાઓને ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦(૧) હેઠળ ગેરંટી અપાયેલા અધિકારોનો ભંગ કરનાર હોવાથી રદબાતલ છે અને એવું ઠરાવવાનું રહે છે કે ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડનો ખંડ ૬૪.૩ ભાષાકીય અથવા ધાર્મિક લઘુમતી સંસ્થાઓને લાગુ પડશે નહીં."

૩૨ **બોમ્બે હાઈકોર્ટની ફુલ બેન્ચે સેન્ટ ફ્રાન્સિસ ડી સેલ્સ એજ્યુકેશન સોસાયટી, નાગપુર અને અન્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય [૨૦૦૧ (૩) એમએચ. એલ . જે. ૨૬૧]** ના કેસમાં, મહારાષ્ટ્ર એમ્પ્લોયીઝ ઓફ પ્રાઈવેટ સ્કૂલ્સ (કંડિશન્સ ઓફ સર્વિસ) એક્ટ અને તે હેઠળ ઘડાયેલા નિયમો હેઠળ આવતા મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે ઠરાવ્યું હતું કે મહારાષ્ટ્ર એમ્પ્લોયીઝ ઓફ પ્રાઈવેટ સ્કૂલ્સ (કંડિશન્સ ઓફ સર્વિસ) રૂલ્સ, ૧૯૮૧ ના નિયમ ૯ (૭) થી નિયમ ૯ (૧૦) માં દર્શાવ્યા મુજબ રાજ્ય દ્વારા અનુસરવામાં આવતી અનામત નીતિના આધારે લઘુમતી સંસ્થાને શિક્ષકો કે અન્ય સ્ટાફની નિમણૂક કરવા માટે નિર્દેશ આપી શકાય

નહીં. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું છે કે ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦ હેઠળ ગેરંટી અપાયેલા મૂળભૂત અધિકારો નિરંકુશ છે અને કલમ ૧૯ હેઠળ જેવા વાજબી નિયંત્રણોને આધીન નથી. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે રાજ્ય દ્વારા અનુસરવામાં આવતી અનામત નીતિના આધારે શિક્ષકો અથવા અન્ય સ્ટાફની નિમણૂક કરવા માટે લઘુમતી સંસ્થાને નિર્દેશ આપી શકાય નહીં.

૩૩ બોમ્બે હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચે, **કનોસા સોસાયટી વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય [રિટ અરજી નંબર ૧૦૪૯/૨૦૧૨ તારીખ ૦૭/૦૫/૨૦૧૪ ના રોજ નિર્ણય થયેલ]** ના કેસમાં, લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થા અંગેની સ્થાયી કાનૂની સ્થિતિનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

> "૨૨ રાજ્ય શિક્ષણના ધોરણો જાળવવા અને કોઈપણ પ્રકારના ગેરવહીવટને તપાસવા માટે જ આવા નિયંત્રણો લાદવાના તેના અધિકારમાં રહેશે. જો કે, લઘુમતી સંસ્થાના દૈનિક વહીવટ અંગેની સ્વાયત્તતા એવી કોઈપણ શરત કે નિયંત્રણો લાદીને છીનવી શકાય નહીં જે લઘુમતી સંસ્થાનું લઘુમતી પાત્ર છીનવી લે અને ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦ દ્વારા આપવામાં આવેલી બંધારણીય ગેરંટીનો ભંગ કરે."

૩૪ **ઓલ બિહાર ક્રિશ્ચિયન સ્કૂલ્સ એસોસિએશન વિ. બિહાર રાજ્ય [૧૯૮૮ (૧) એસસીસી ૨૦૬]** માં, બંધારણની કલમ ૩૦(૧) ના હેતુ અને અદાલતના અગાઉના નિર્ણયોની તપાસ કર્યા પછી, સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું (એસસીસી, પી.૨૨૦):

"૯....લઘુમતી સંસ્થાઓને ત્રણ વર્ગોમાં વર્ગીકૃત કરી શકાય છે, (આઇ) એવી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ જે રાજ્ય પાસેથી ગ્રાન્ટ કે માન્યતા માગતી નથી, (આઈઆઇ) એવી સંસ્થાઓ જે રાજ્ય પાસેથી ગ્રાન્ટ માગે છે, અને (આઈઆઈઆઇ) એવી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ જે માન્યતા માગે છે પણ ગ્રાન્ટ માગતી નથી. પ્રથમ શ્રેણીમાં આવતી લઘુમતી સંસ્થાઓ તેમની સંસ્થાઓનું પોતાની પસંદગીની રીતે સંચાલન કરવા માટે સ્વતંત્ર છે, રાજ્ય પાસે તેમના સંચાલનના અધિકાર પર કોઈ નિયંત્રણ લાદવાની બંધારણ હેઠળ કોઈ સત્તા નથી. આનો અર્થ એ નથી કે બિન–અનુદાનિત લઘુમતી સંસ્થા દેશના સામાન્ય કાયદાઓના અમલમાંથી મુક્ત છે. લઘુમતી સંસ્થા કરાર કાયદા, કરવેરાના પગલાં, આર્થિક નિયમો, સામાજિક કલ્યાણ કાયદાઓ, શ્રમ અને ઔદ્યોગિક કાયદાઓ અને સમાન અન્ય પગલાંમાંથી મુક્તિનો દાવો કરી શકતી નથી જે સમાજની જરૂરિયાતોને પૂરી કરવા માટે બનાવાયા છે. પરંતુ બીજી અને ત્રીજી શ્રેણીમાં આવતી સંસ્થાઓ નિયમનકારી જોગવાઈઓને આધીન છે જે રાજ્ય લાદી શકે છે. માન્યતા આપવા અથવા ગ્રાન્ટ આપવા માટે શરતો નિર્ધારિત કરવાનું રાજ્ય માટે ખુલ્લું છે. આ શરતો માટે લઘુમતી સંસ્થાએ પરીક્ષા માટે નિર્ધારિત અભ્યાસક્રમ, અભ્યાસક્રમોનું પાલન કરવું જરૂરી બની શકે છે, તે વધુમાં શિક્ષકોની રોજગારની શરતો, વિદ્યાર્થીઓની શિસ્ત અને સંબંધિત બાબતોનું નિયમન કરી શકે છે. વિનિયમો નિર્ધારિત કરવાનો ઉદ્ધેશ્ય અને હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે લઘુમતી સંસ્થાઓ શૈક્ષણિક સંસ્થા પાસેથી અપેક્ષિત ઉત્કૃષ્ટતાના ધોરણથી નીચે ન જાય અને તેઓ દેશના મુખ્ય પ્રવાહમાંથી બહાર ન જાય. લઘુમતી સંસ્થા રાજ્યમાં અન્યો સાથે કદમ

મિલાવવા માટે શૈક્ષણિક ઉત્કૃષ્ટતાથી સંપૂર્ણપણે સજ્જ હોવી જોઈએ; અન્યથા આવી સંસ્થાઓમાંથી બહાર આવતા વિદ્યાર્થીઓ સમાજ અથવા રાષ્ટ્રની સેવા કરવા માટે સંપૂર્ણપણે સજ્જ રહેશે નહીં. જ્યારે રાજ્યને માન્યતા આપવા અથવા ગ્રાન્ટ આપવા માટે શરતો નિર્ધારિત કરવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર છે, તે તે સત્તાના બહાના હેઠળ લઘુમતી સંસ્થાઓને તેમના સંચાલનના અધિકારો સરકારને સમર્પિત કરવા માટે મજબૂર કરતી બોજારૂપ શરતો નિર્ધારિત કરી શકતું નથી. એક તરફ રાજ્ય એ સુનિશ્ચિત કરવા માટે બંધાયેલું છે કે માન્યતા પ્રાપ્ત સંસ્થાઓમાં શૈક્ષણિક ધોરણો સમાજની જરૂરિયાત મુજબ અને સભ્ય, ઉપયોગી નાગરિકો તરીકે બહાર આવવામાં વિદ્યાર્થીઓના વ્યક્તિત્વનો વિકાસ સુનિશ્ચિત કરે તેવા ધોરણો અનુસાર હોવા જોઈએ, અને લઘુમતી સંસ્થાઓને આપવામાં આવેલ સરકારી ભંડોળ આપેલા હેતુ માટે યોગ્ય રીતે વપરાય તે સુનિશ્ચિત કરવું જોઈએ. બીજી તરફ રાજ્યએ તેમની પસંદગીની સંસ્થાની સ્થાપના અને સંચાલન કરવાના મામલામાં કલમ ૩૦(૧) હેઠળ લઘુમતી અધિકારોનું સન્માન અને આદર કરવો પડશે. આ બે પરસ્પર વિરોધી હિતોનો સમન્વય સાધવા માટે રાજ્યએ સંતુલન જાળવવું પડશે અને વૈધાનિક જોગવાઈઓએ બંને ઉદ્દેશ્યો સિદ્ધ કરવા જોઈએ અને આવી વૈધાનિક જોગવાઈઓએ બંધારણની કલમ ૩૦(૧) ની કસોટી પર ખરા ઉતરવું પડશે. લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને લગતી વૈધાનિક જોગવાઈઓની માન્યતાના પ્રશ્ન પર વિચાર કરતી વખતે આ સિદ્ધાંતો ધ્યાનમાં રાખવા પડશે."

૩૫ **સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ સોસાયટી વિ. ગુજરાત રાજ્ય [(૧૯૭૪) ૧ એસસીસી ૭૧૭]** માં, ગુજરાત યુનિવર્સિટી એક્ટ ૧૯૪૯ ની કલમ ૩૩–એ (૧) ની અન્ય બાબતો સાથેની માન્યતા જેને જોડાણ ઈચ્છતી કોઈપણ બિન–સરકારી સંસ્થાના સંચાલક મંડળની રચના કેવી રીતે થવી જોઈએ તે નક્કી કર્યું હતું તેને લઘુમતી સંસ્થા દ્વારા પડકારવામાં આવી હતી. બંધારણની કલમ ૩૦(૧) હેઠળ લઘુમતીઓના મૂળભૂત અધિકારનો ભંગ કરતી જોગવાઈને ઠરાવવામાં બહુમતી સાથે સંમતિ આપતાં, મેથ્યુ. જે., એ અવલોકન કર્યું (એસસીસી, પી.૮૧૫):

> "૧૮૨. કોલેજના પ્રિન્સિપાલ અને શિક્ષકો પર જ શૈક્ષણિક સંસ્થાનો મિજાજ અને વાતાવરણ આધાર રાખે છે. તેમના પર તેની પ્રતિષ્ઠા, શિસ્તની જાળવણી અને શિક્ષણમાં તેની કાર્યક્ષમતાનો આધાર રહેશે. પ્રિન્સિપાલની પસંદગી કરવાનો અને તેમના દ્રષ્ટિકોણ અને ફિલોસોફીના સાકલ્યવાદી મૂલ્યાંકન પછી સંચાલન મંડળ દ્વારા નિમણૂક કરાયેલા શિક્ષકો દ્વારા શિક્ષણ કાર્ય કરવાનો અધિકાર એ કદાચ શૈક્ષણિક સંસ્થાનું સંચાલન કરવાના અધિકારનું સૌથી મહત્વપૂર્ણ પાસું છે. ઉપકુલપતિ દ્વારા નામાંકિત યુનિવર્સિટીના પ્રતિનિધિ પ્રિન્સિપાલની ભરતી માટેની પસંદગી સમિતિમાં કેમ હોવા જોઈએ અથવા શૈક્ષણિક સ્ટાફના સભ્યોની ભરતી માટેની પસંદગી સમિતિમાં યુનિવર્સિટીના પ્રતિનિધિ ઉપરાંત વિભાગના વડા હોવાના આગ્રહનું કોઈ કારણ આપણે જોઈ શકતા નથી. જ્યાં સુધી પસંદ કરાયેલ વ્યક્તિઓ યુનિવર્સિટી દ્વારા નિર્ધારિત લાયકાત ધરાવતી હોય ત્યાં સુધી, પસંદગી સંચાલન મંડળ પર છોડી દેવી જોઈએ. તે તેમના દ્વારા સ્થાપિત શૈક્ષણિક સંસ્થાનું સંચાલન કરવાના લઘુમતીઓના મૂળભૂત અધિકારનો એક ભાગ છે."

૩૬ **ગાંધી ફાઇઝ–એ–આમ કોલેજ વિ. આગ્રા યુનિવર્સિટી [૧૯૭૫ (૨) એસસીસી ૨૮૩]** માં, સુપ્રીમ કોર્ટે ૨:૧ ની બહુમતીથી લઘુમતી સંસ્થાની દલીલને ફગાવી દીધી હતી કે આગ્રા યુનિવર્સિટી દ્વારા ઘડવામાં આવેલ સ્ટેચ્યુ ૧૪–એ જેણે સંસ્થાને, જોડાણ મંજૂર કરવાની શરત તરીકે, સંસ્થાના સંચાલક મંડળ પર શૈક્ષણિક સ્ટાફનું પ્રતિનિધિત્વ કરવા માટે પ્રિન્સિપાલ અને એક શિક્ષકનો સમાવેશ કરવા મજબૂર કરી હતી તે બંધારણની કલમ ૩૦(૧) નો ભંગ કરે છે. બહુમતી વતી બોલતા, કૃષ્ણા અય્યર, જે. એ નોંધ્યું (એસસીસી, પી. ૨૯૩):

> "૨૧. સક્રિય પ્રિન્સિપાલ એ આ ફરજો બજાવવામાં એક અસ્કયામત છે જે શૈક્ષણિક કાર્યો સાથે અવિભાજ્ય રીતે જોડાયેલી છે. પ્રિન્સિપાલ એ સંચાલન મંડળની પોતાની પસંદગીની એક અમૂલ્ય આંતરિક વ્યક્તિ છે, ઉપકુલપતિને જવાબદાર કોઈ બહારની વ્યક્તિ નથી. તે મેનેજિંગ કમિટીના કામમાં શૈક્ષણિક કામગીરી સાથેનો તે ગાઢ પરિચય અને વિદ્યાર્થી–શિક્ષકની આકાંક્ષાઓ અને ફરિયાદોની તે જરૂરી અભિવ્યક્તિ લાવે છે જે લઘુમતી સંસ્થા માટે વ્યક્તિગતતા અને ઉત્કૃષ્ટતા વચ્ચે સુખી લગ્ન પ્રાપ્ત કરવા માટે અત્યંત આવશ્યક છે. અને સૌથી સિનિયર શિક્ષકની ભૂમિકા, કદાચ ઓછી આકર્ષક અને વધુ અસ્પષ્ટ, વહીવટી કૌશલ્યોમાં એક ઉપયોગી ઇનપુટ છે, કારણ કે તે શિક્ષકોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે અને સંચાલન મંડળ દ્વારા પોતે પસંદ કરાયેલ એક અનુભવી વ્યક્તિ છે. આખરે, ૧૬–સભ્યોની મેનેજિંગ કમિટીમાં સોસાયટીના બે જીવો પ્રકાશ લાવી શકે છે, પલ્લું નમાવી શકતા નથી. તદુપરાંત, મેનેજિંગ કમિટી પોતે ગવર્નિંગ બોડી અને જનરલ કાઉન્સિલના વંશાનુક્રમિક નિયંત્રણને

આધીન છે. આગ્રા યુનિવર્સિટી સ્ટેચ્યુ સુપ્રીમ કોર્ટે સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ સોસાયટીમાં રદ કર્યા હતા તેનાથી અલગ નથી તે દલીલને ફગાવી દેતા, ફકરા ૨૯ માં બહુમતીએ સ્પષ્ટતા કરી હતી કે (એસસીસી, પી. ૨૯૮) "લઘુમતી સંસ્થાઓ સામે આગ્રા યુનિવર્સિટી એક્ટના લક્ષણો વિશિષ્ટ રીતે ભિન્ન છે અને ધાર્મિક જૂથ દ્વારા સંચાલનની કુલ અખંડિતતાને લગભગ અપ્રભાવિત રાખે છે, સિવાય કે બે આંતરિક ઘટકોના ન્યૂનતમ સમાવેશ, એટલે કે તેમની પોતાની પસંદગીના પ્રિન્સિપાલ અને તેમના દ્વારા સ્વતંત્ર રીતે નિમણૂક કરાયેલા સૌથી સિનિયર લેક્ચરર." (મેથ્યુ જે., અસહમત થયા અને ઠરાવ્યું કે જોગવાઈ બંધારણીય બેન્ચ દ્વારા સેન્ટ ઝેવિયર્સમાં રદ કરાયેલી જોગવાઈથી અલગ ન હતી).

૩૭ **અમ્માદ વિ. મેનેજર એમજે હાઈસ્કૂલ [૧૯૯૮ (૬) એસસીસી ૬૭૪]** માં વિચારાયેલ પ્રશ્ન આ હતો: "શું લઘુમતી શાળાનું સંચાલન મંડળ શાળાના આચાર્ય તરીકે કોઈપણ લાયક વ્યક્તિને પસંદ કરવા અને નીમવા માટે સ્વતંત્ર છે કે શું આવું સંચાલન મંડળ આમ કરવામાં કોઈપણ કાયદાકીય આદેશ અથવા કારોબારી હુકમથી બંધાયેલું છે?" પ્રશ્નના અગાઉના ભાગનો હકારાત્મક અને પછીના ભાગનો નકારાત્મક જવાબ આપતાં, સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું (એસસીસી, પી. ૬૮૧) "જો શાળાના સંચાલન મંડળને આવી મુખ્ય પોસ્ટ ધરાવવા માટે કર્મચારીઓની પસંદગી કરવાની ખૂબ વ્યાપક સ્વતંત્રતા આપવામાં ન આવે, જોકે રાજ્ય દ્વારા નિર્ધારિત કરવાની લાયકાત અંગેના નિયંત્રણોને આધીન, તો શાળાનું સંચાલન કરવાનો અધિકાર ખૂબ જ ઘટી જશે." "મુખ્ય પોસ્ટ" ના ખ્યાલ વિશે વિગતવાર જણાવતા સુપ્રીમ કોર્ટે સ્પષ્ટતા કરી (એસસીસી, પી. ૬૮૦):

"૧૮. શાળામાં આચાર્ય (અથવા કોલેજના પ્રિન્સિપાલ) ની પસંદગી અને નિમણૂક તે શૈક્ષણિક સંસ્થાના સંચાલનમાં પ્રાથમિક મહત્વ ધરાવે છે. આચાર્ય એ શાળા ચલાવવામાં મુખ્ય પોસ્ટ છે. તે એ ધરી છે જેના પર શાળાના તમામ આરા ગોઠવાયેલા છે જે પરિણામ ઉત્પન્ન કરવા માટે તેમની આસપાસ ફરે છે. શાળા તેના આચાર્ય દ્વારા મૂર્તિમંત થાય છે અને તે કેન્દ્રબિંદુ છે જેના પર બહારના લોકો શાળાને જુએ છે. એક ખરાબ આચાર્ય આખી સંસ્થાને બગાડી શકે છે, એક કાર્યક્ષમ અને પ્રામાણિક આચાર્ય તેમાં કૂદકે ને ભૂસકે સુધારો કરી શકે છે. શાળાની કાર્યકારી કાર્યક્ષમતા તેના આચાર્યની કાર્યક્ષમતા અને સમર્પણ પર ખૂબ આધાર રાખે છે. વર્ષોથી શિક્ષણના માળખાકીય પેટર્નમાં ઘણા ફેરફારો થવા છતાં આ પ્રાચીન સિદ્ધાંત અપરિવર્તિત રહ્યો છે.

૧૯. શાળાના આચાર્યની પોસ્ટ કેટલી મહત્વપૂર્ણ છે તે કેરળ હાઇકોર્ટની ફુલ બેન્ચ દ્વારા અલ્દો મારિયા પેટ્રોની વિ. ઇ.સી. કેસવન એઆઇઆર ૧૯૬૫ કેઇઆર ૭૫ માં સંક્ષિપ્તમાં જણાવવામાં આવ્યું છે. ચીફ જસ્ટિસ એમ.એસ. મેનને, એક એવી શૈલીમાં જે અજોડ છે, આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે: "આચાર્યની પોસ્ટ શાળાના જીવનમાં મુખ્ય મહત્વ ધરાવે છે. તેની આસપાસ સંસ્થાનો મિજાજ અને વાતાવરણ ફરે છે; તેના પર તેની પરંપરાઓની ચાલુ રહેવાની સ્થિતિ, શિસ્તની જાળવણી અને તેના શિક્ષણની કાર્યક્ષમતાનો આધાર રહે છે. આચાર્યની પસંદગી કરવાનો અધિકાર એ કદાચ શાળાનું સંચાલન કરવાના અધિકારનું સૌથી મહત્વપૂર્ણ પાસું છે, અને આપણે ઠરાવવું જોઈએ કે તેના પર

કોઈપણ અવરોધ લાદવો -- જરૂરી લાયકાતો અને અનુભવ નક્કી કરવાના સંદર્ભ સિવાય -- બંધારણની કલમ ૩૦(૧) દ્વારા ગેરંટી અપાયેલા અધિકારનો ભંગ ગણ્યા વગર રહી શકાય નહીં. અન્યથા ઠરાવવું એટલે અધિકારને 'એક ચીડવનારો આભાસ, અવાસ્તવિકતાનું વચન' બનાવવું."

૩૮ **સેક્રેટરી, મલંકરા સિરિયન કેથોલિક કોલેજ (ઉપરોક્ત)** માં, મલંકરા સિરિયન કેથોલિક કોલેજ, જે લઘુમતી સંસ્થા હતી, તેમાં પ્રિન્સિપાલની પોસ્ટ તારીખ ૩૧/૦૩/૨૦૦૦ ના રોજ ખાલી પડી હતી. મેનેજરે તારીખ ૨૭/૦૩/૨૦૦૦ ના રોજ એક આદેશ પસાર કરીને કોલેજના એક લેક્ચરરને પ્રિન્સિપાલની પોસ્ટનો ચાર્જ આપ્યો હતો. ઉપકુલપતિએ તારીખ ૧૫/૦૪/૨૦૦૦ ના રોજ સદર નિર્ણયને મંજૂરી આપી હતી. વચગાળાના પ્રિન્સિપાલની નિમણૂક સામે વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો અને આવી નિમણૂક પર સ્ટે હોવાથી, સંચાલન મંડળે પ્રિન્સિપાલની ફરજો બજાવવા માટે અન્ય સિનિયર લેક્ચરરની નિમણૂક કરી હતી. ત્યારબાદ, હાઈકોર્ટે તેના વચગાળાના આદેશમાં ફેરફાર કર્યો અને સંચાલન મંડળને પ્રિન્સિપાલની નિયમિત નિમણૂક કરવાની મંજૂરી આપી. આને સિનિયર લેક્ચરર દ્વારા પડકારવામાં આવ્યું હતું જેને બીજી વખત ચાર્જ લેવા માટે કહેવામાં આવ્યું હતું, કેરળ યુનિવર્સિટી એપલેટ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ અપીલ ફાઇલ કરીને. ટ્રિબ્યુનલે સંચાલન મંડળને નવી નિમણૂક કરવા નિર્દેશ આપ્યો હતો. આ આદેશને કેરળ હાઇકોર્ટમાં પડકારવામાં આવ્યો હતો. હાઇકોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે વૈધાનિક જોગવાઈ, એટલે કે કેરળ યુનિવર્સિટી એક્ટ, ૧૯૭૪ ની કલમ ૫૭(૩) લઘુમતી સંસ્થાઓને પણ લાગુ પડે છે, અને અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર, લાયક અને યોગ્ય લેક્ચરર્સમાં સૌથી સિનિયરને પ્રિન્સિપાલ તરીકે નીમવાના રહેશે.

૩૯ હાઈકોર્ટના ચૂકાદાને ઉલટાવતા, સુપ્રીમ કોર્ટે ફકરા ૨૧ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું (એસસીસી, પી. ૪૦૦):

"૨૧. આપણે રાજ્ય દ્વારા અનુદાન મેળવતી લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના કર્મચારીઓના સંદર્ભમાં પરવાનગી આપવા યોગ્ય રાજ્ય દ્વારા નિયમનની હદને પણ પુનરાવર્તિત કરી શકીએ છીએ, જે ટી.એમ.એ. પાઈમાં સ્પષ્ટ અને સ્ફટિકીકૃત કરવામાં આવી છે. રાજ્ય નિર્ધારિત કરી શકે છે:

(i) નિમણૂકો કરવા માટે ન્યૂનતમ લાયકાત, અનુભવ અને ગુણવત્તા પર આધારિત અન્ય માનદંડ;

(ii) સંચાલન મંડળ દ્વારા સ્ટાફ પરના સમગ્ર વહીવટી નિયંત્રણમાં દખલ કર્યા વિના કર્મચારીઓની સેવાની શરતો.

(iii) કર્મચારીઓની ફરિયાદોના નિવારણ માટેની વ્યવસ્થા;

(iv) શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવાના અને તેનું સંચાલન કરવાના અધિકારને મર્યાદિત કે ઓછો કર્યા વિના, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ દ્વારા ગ્રાન્ટના યોગ્ય ઉપયોગ માટેની શરતો.

બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના સંચાલન અને ગ્રાન્ટની ફાળવણીને નિયંત્રિત કરવા માટે રાજ્ય દ્વારા બનાવવામાં આવેલા તમામ કાયદાઓ લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને પણ લાગુ પડશે. પરંતુ જો આવા કોઈપણ નિયમો સંચાલન મંડળ દ્વારા સ્ટાફ પરના સમગ્ર વહીવટી નિયંત્રણમાં

દખલ કરે છે, અથવા શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના સંચાલનમાં કોઈપણ રીતે મર્યાદિત/ઓછું કરે છે, તો તેવા નિયમો, તે હદ સુધી, લઘુમતી સંસ્થાઓને લાગુ પડશે નહીં."

૪૦ ત્યારબાદ, અદાલતે પ્રિન્સિપાલ અથવા આચાર્યની નિમણૂકના પ્રશ્નની તપાસ કરી અને નોંધ્યું કે આવી વ્યક્તિ સંસ્થાની કાર્યકારી કાર્યક્ષમતા માટે, તેમજ સંસ્થાની ફિલોસોફી અને ઉદ્દેશ્યો જાળવવા માટે જવાબદાર હતી. સુપ્રીમ કોર્ટના અન્ય સંબંધિત નિર્ણયોને ધ્યાનમાં લીધા પછી, ફકરા ૨૭ માં નીચે મુજબ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું (એસસીસી, પી. ૪૦૪):

"૨૭. આથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રિન્સિપાલ તરીકે નીમવામાં આવનાર વ્યક્તિની પસંદગી કરવાની સ્વતંત્રતા હંમેશા શૈક્ષણિક સંસ્થાનું સંચાલન કરવાના અધિકારના મહત્વપૂર્ણ પાસા તરીકે માન્યતા પ્રાપ્ત કરી છે. ટી.એમ.એ. પાઈ દ્વારા આમાં કોઈપણ રીતે ઘટાડો કે ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી. શૈક્ષણિક સંસ્થાના વ્યવસ્થાપન અને સંચાલનમાં પ્રિન્સિપાલ દ્વારા ભજવવામાં આવતી મુખ્ય ભૂમિકાને ધ્યાનમાં રાખીને, આમાં કોઈ શંકા હોઈ શકે નહીં કે પ્રિન્સિપાલની પસંદગી કરવાનો અધિકાર એ સંચાલનના અધિકારનો એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે અને જો સંસ્થા અનુદાનિત હોય તો પણ, સદર અધિકારમાં કોઈ દખલગીરી હોઈ શકે નહીં. પ્રિન્સિપાલ/આચાર્યની પોસ્ટ પણ રાજ્યની ગ્રાન્ટ દ્વારા આવરી લેવાયેલી છે તે તથ્યથી કોઈ ફરક પડશે નહીં."

૪૧ ઉપરોક્ત નિર્ણયો પરથી કાયદામાં જે સ્થિતિ સ્પષ્ટ થાય છે તે એ છે કે બિન–અનુદાનિત લઘુમતી સંસ્થાના પ્રિન્સિપાલ અથવા આચાર્યની પોસ્ટ એ "મુખ્ય પોસ્ટ" છે, અને તેથી, આવી પોસ્ટ માટેની ન્યૂનતમ લાયકાત અન્ય શાળાઓ માટે નિર્ધારિત લાયકાત કરતાં ઓછી હોવી જોઈએ નહીં તેવું ફરજિયાત કરવા સિવાય, સેવાની શરતો અને નિયમો શું હોવા જોઈએ તે અંગે રાજ્યનો કોઈ અભિપ્રાય હોઈ શકે નહીં.

૪૨ કલમ ૩૦(૧) દ્વારા ગેરંટી અપાયેલ મૂળભૂત અધિકાર બેવડું પાસું ધરાવે છે. લઘુમતી પાસે તેની પસંદગીની કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થા સ્થાપવાનો અધિકાર છે. તેને આવી શૈક્ષણિક સંસ્થાનું સંચાલન કરવાનો પણ અધિકાર છે. મારી સમક્ષ રજૂઆત એ છે કે ૭૦ વર્ષની ઉંમરે આચાર્યને નિવૃત્ત કરવાનો આગ્રહ રાખીને, લઘુમતીનો તેની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાનું સંચાલન કરવાનો મૂળભૂત અધિકાર ભંગ થાય છે.

૪૩ **કેરળ એજ્યુકેશન રિફરન્સમાં [એઆઈઆર ૧૯૫૮ એસસી ૯૫૬],** સુપ્રીમ કોર્ટે અવલોકન કર્યું (પીપી. ૯૮૨–૮૩ પર):

> "સંચાલન કરવાના અધિકારમાં સ્પષ્ટપણે ગેરવહીવટ કરવાનો અધિકાર સામેલ હોઈ શકે નહીં. લઘુમતી ચોક્કસપણે અસ્વાસ્થ્યપ્રદ વાતાવરણમાં, લાયકાતનો આભાસ ધરાવતા કોઈપણ સક્ષમ શિક્ષકો વિના ચલાવવામાં આવતી શૈક્ષણિક સંસ્થા માટે ગ્રાન્ટ કે માન્યતા માગી શકે નહીં, અને જે શિક્ષણનું વ્યાજબી ધોરણ પણ જાળવતી નથી અથવા જે શિક્ષકો વિદ્વાનોના કલ્યાણનોનાશ

> કરનારી બાબતો શીખવે છે. તો પછી એ વાજબી છે કે, તેમની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાનું સંચાલન કરવાનો બંધારણીય અધિકાર રાજ્યના એ દાવાની વિરુદ્ધ જતો નથી કે ગ્રાન્ટ આપવા માટે રાજ્ય અનુદાનિત થનારી સંસ્થાઓની ઉત્કૃષ્ટતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે વાજબી નિયમો નિર્ધારિત કરી શકે છે."

સિદ્ધરાજભાઈ સભઈ વિ. બોમ્બે રાજ્ય, એઆઈઆર ૧૯૬૩ એસસી ૫૪૦ માં, અદાલતે કલમ ૩૦(૧) નો ભંગ કર્યા વિના રાજ્ય દ્વારા લાદી શકાય તેવા નિયમોના પ્રકારનો ઉલ્લેખ કર્યો છે (પી. ૫૪૫ પર):

> "શિક્ષણની કાર્યક્ષમતા, શિસ્ત, આરોગ્ય, સ્વચ્છતા, નૈતિકતા, જાહેર વ્યવસ્થા અને તેના જેવા સાચા હિતમાં બનાવવામાં આવેલા નિયમો નિઃશંકપણે લાદવામાં આવી શકે છે. આવા નિયમો ગેરંટી અપાયેલા અધિકારના તત્ત્વ પર નિયંત્રણો નથી: તેઓ શૈક્ષણિક બાબતોમાં સંસ્થાના યોગ્ય કામકાજને સુનિશ્ચિત કરે છે."

કેરળ રાજ્ય વિ. મધર પ્રોવિન્સિયલ, એઆઈઆર ૧૯૭૦ એસસી ૨૦૭૯ માં, અદાલતે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે "ચોક્કસ હદ સુધી રાજ્ય શિક્ષકોની રોજગારની શરતો અને વિદ્યાર્થીઓના આરોગ્ય અને સ્વચ્છતાનું પણ નિયમન કરી શકે છે." આને સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ, એઆઈઆર ૧૯૭૪ એસસી ૧૩૮૯ માં એવા અવલોકન સાથે ફરીથી સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું કે "સંચાલનના અધિકારમાં, સારા શિક્ષકોની નિમણૂક અને તેમની સેવાની શરતો સુનિશ્ચિત કરવા માટે ચેક્સ અને બેલેન્સ જરૂરી છે". સત્તામંડળોનો

ગુણાકાર કરવો જરૂરી નથી. સુપ્રીમ કોર્ટે શિક્ષણ, શૈક્ષણિક ધોરણો અને આનુષંગિક બાબતોના મામલામાં રાજ્ય દ્વારા નિયંત્રિત થવાની લઘુમતી સંસ્થાઓની જવાબદારીને વારંવાર માન્યતા આપી છે.

૪૪ **ઓલ બિહાર ક્રિશ્ચિયન સ્કૂલ્સ એસોસિએશન (ઉપરોક્ત)** માં આખી બાબતની સમીક્ષા કરવામાં આવી હતી, જ્યાં અદાલતે લઘુમતીના સંચાલનના અધિકાર પર નિયમનકારી સત્તાના અવકાશનો આ શબ્દોમાં સારાંશ આપ્યો હતો (ફકરો ૯):

> "આ નિર્ણયોને ધ્યાનમાં રાખીને હવે એ સુસ્થાપિત થયું છે કે ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત લઘુમતીઓને પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવાની અને સંચાલિત કરવાની મૂળભૂત સ્વતંત્રતા છે, પરંતુ રાજ્ય પાસે શૈક્ષણિક ઉત્કૃષ્ટતા, શિક્ષકોની રોજગારની શરતો, આરોગ્ય, સ્વચ્છતા અને શિસ્ત અને આનુષંગિક બાબતો સુનિશ્ચિત કરવા માટે નિયમનકારી જોગવાઈઓ પૂરી પાડવાનો અધિકાર છે. આવી નિયમનકારી જોગવાઈઓ લઘુમતીઓની તેમની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓનું સંચાલન કરવાની મૂળભૂત સ્વતંત્રતામાં દખલ કરતી નથી; તેના બદલે, તેઓ એ સુનિશ્ચિત કરવા માગે છે કે આવી સંસ્થાઓ કાર્યક્ષમ રીતે સંચાલિત થાય, અને જે વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ પૂર્ણ કર્યા પછી લઘુમતી સંસ્થામાંથી બહાર આવે છે તેઓ જ્ઞાન અને તાલીમથી સંપૂર્ણપણે સજ્જ હોય જેથી તેઓ કોઈપણ ખામી વિના જીવનમાં તેમના વ્યવસાયમાં સમાન ધોરણે ઊભા રહી શકે. જો નિયમનકારી જોગવાઈઓ અપ્રત્યક્ષ રીતે

લઘુમતીઓના તેમની સંસ્થાઓના સંચાલનના અધિકાર પર અસર કરે છે, તો તે લઘુમતીઓની મૂળભૂત સ્વતંત્રતામાં દખલગીરી સમાન રહેશે નહીં કારણ કે નિયમનકારી જોગવાઈઓ લઘુમતી સંસ્થાઓના પોતાના હિતમાં છે.

XX XX XX XX XX XX XX XX

આ શરતો માટે લઘુમતી સંસ્થાએ પરીક્ષા માટે નિર્ધારિત અભ્યાસક્રમ, અભ્યાસક્રમોનું પાલન કરવું જરૂરી બની શકે છે, તે વધુમાં શિક્ષકોની રોજગારની શરતો, વિદ્યાર્થીઓની શિસ્ત અને સંબંધિત બાબતોનું નિયમન કરી શકે છે."

૪૫ તો પછી શિક્ષકોની નિમણૂકની સરખામણીમાં પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓનું સંચાલન કરવાના લઘુમતીના અધિકારનો વિષયવસ્તુ શું છે ? સુપ્રીમ કોર્ટે **કેરળ રાજ્ય વિ. મધર પ્રોવિન્સિયલ, એઆઈઆર ૧૯૭૦ એસસી ૨૦૭૯** માં આ પ્રશ્ન સાથે આ શબ્દોમાં વ્યવહાર કર્યો હતો (ફકરો ૯)

"અધિકારનો આગળનો ભાગ આવી સંસ્થાઓના સંચાલન સાથે સંબંધિત છે. સંચાલન એટલે સંસ્થાના 'કાર્યોનું વ્યવસ્થાપન'. આ વ્યવસ્થાપન નિયંત્રણ મુક્ત હોવું જોઈએ જેથી સ્થાપકો અથવા તેમના ઉમેદવારો સંસ્થાને યોગ્ય લાગે તે રીતે ઢાળી શકે, અને સામાન્ય રીતે સમુદાયના અને ખાસ કરીને સંસ્થાના હિતો કઈ રીતે શ્રેષ્ઠ રીતે સચવાશે તે અંગેના તેમના વિચારો અનુસાર. આ

વ્યવસ્થાપનનો કોઈ ભાગ ગારેંટી અપાયેલા અધિકાર પર અતિક્રમણ કર્યા વિના છીનવી શકાય નહીં અને અન્ય સંસ્થામાં નિહિત કરી શકાય નહીં."

રે, સી.જે. એ ધી અમદાવાદ સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, એઆઈઆર ૧૯૭૪ એસસી ૧૩૮૯ (ફકરો ૪૧) માં નીચેના અવલોકનો સાથે બાબત સાથે વ્યવહાર કર્યો હતો:

"સંચાલનમાં સ્વાયત્તતા એટલે અસરકારક રીતે સંચાલન કરવાનો અને સંસ્થાઓના કાર્યોનું વ્યવસ્થાપન અને સંચાલન કરવાનો અધિકાર. તફાવત એ સંચાલનના અધિકાર પરના નિયંત્રણ અને સંચાલનની રીત નક્કી કરતા નિયમન વચ્ચે છે. સંચાલનનો અધિકાર એ દૈનિક સંચાલન છે. સંચાલનના કર્મચારીઓની પસંદગી એ સંચાલનનો એક ભાગ છે."

ખન્ના, જે. એ તે જ કેસમાં તેમના ચૂકાદામાં આ કહેવાનું હતું. (ફકરો ૧૦૩):

"ઉપર જે ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમાંથી નીકળતું બીજું તારણ એ છે કે કાયદો જે લાયક શિક્ષકોની લઘુમતીની પસંદગીમાં અથવા શિક્ષકો અને સંસ્થાના સ્ટાફના અન્ય સભ્યો પર તેના શિસ્તભંગના નિયંત્રણમાં દખલ કરે છે તે કલમ ૩૦(૧) નો ભંગ કરનાર હોવાથી રદબાતલ છે. રાજ્ય અને તેના શૈક્ષણિક સત્તામંડળો માટે શિક્ષકોની લાયકાત નિર્ધારિત કરવી, અલબત્ત, પરવાનગી આપવા યોગ્ય છે, પરંતુ એકવાર લઘુમતીઓ દ્વારા તેમની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ

માટે જરૂરી લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકોની પસંદગી કરી લેવામાં આવે પછી, રાજ્યને તે શિક્ષકોની પસંદગીને વીટો કરવાનો કોઈ અધિકાર રહેશે નહીં. શૈક્ષણિક સંસ્થા માટે શિક્ષકોની પસંદગી અને નિમણૂક એ શૈક્ષણિક સંસ્થાનું વ્યવસ્થાપન કરવાના અધિકારના આવશ્યક ઘટકોમાંનું એક છે અને કલમ ૩૦(૧) નો ભંગ કર્યા વિના લઘુમતીઓને પસંદગી અને નિમણૂકના આવા અધિકારથી સ્પષ્ટપણે વંચિત રાખી શકાય નહીં."

ઉપરોક્ત બાબતો પરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે શિક્ષણ, શૈક્ષણિક ધોરણો અને આનુષંગિક બાબતોમાં સુધારો કરવા માટેના નિયમો પરવાનગી આપવા યોગ્ય છે, પરંતુ શિક્ષકોની પસંદગી અને નિમણૂકના અધિકારનો કોઈપણ ઇનકાર કલમ ૩૦(૧) નો ભંગ હશે. રે, સી.જે. ના જણાવ્યા મુજબ સંચાલનના કર્મચારીઓની પસંદગી એ સંસ્થાના સંચાલનનો એક ભાગ છે.

૪૬ પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાનું સંચાલન કરવાના લઘુમતીના અધિકાર માટે એવી વ્યક્તિની હાજરી જરૂરી છે જેના પર તેઓ વિશ્વાસ મૂકી શકે, જે તેમના નિર્દેશોનું પાલન કરશે, અને જેમની પાસેથી તેઓ પરંપરાઓ, શિસ્ત અને શિક્ષણની કાર્યક્ષમતા જાળવવાની અપેક્ષા રાખી શકે. એકવાર આચાર્યની મુખ્ય સ્થિતિ સ્વીકારવામાં આવે પછી, એવું ઠરાવવું પડશે કે પોતાની પસંદગીની વ્યક્તિને આચાર્ય તરીકે નીમવાનો અધિકાર લઘુમતી માટે સર્વોચ્ચ મહત્વ ધરાવે છે, જેમાં કોઈ પણ દખલગીરી (લાયકાત અને અનુભવ નક્કી કરવા સિવાય) સંચાલનના અધિકારને તેના વિષયવસ્તુથી વંચિત કરશે, તેને માત્ર ફોતરાંમાં ઘટાડશે, અનાજ

વિના. આવા આક્રમણને નિયમન તરીકે બચાવી શકાય નહીં જેને રાજ્ય શિક્ષણના ધોરણોને આગળ વધારવા માટે લાદી શકે છે.

૪૭ તે જ સમયે, આચાર્યની કોઈપણ પસંદગી, લઘુમતી દ્વારા પણ, લાયકાત અને અનુભવની જરૂરિયાતોને તેમજ સારા આચાર્ય બનવા માટે જરૂરી આવશ્યક ગુણોને સંતોષતી હોવી જોઈએ. લઘુમતી શૈક્ષણિક એજન્સીના નિમણૂક પામેલ વ્યક્તિ આચાર્ય બનવા માટે લાયક, સક્ષમ કે અનુભવી છે કે કેમ તે વિચારવાનું શૈક્ષણિક સત્તામંડળો માટે હંમેશા ખુલ્લું રહેશે. લઘુમતી શૈક્ષણિક એજન્સી દ્વારા કરવામાં આવેલી આચાર્યની કોઈપણ નિમણૂકને મંજૂરી આપવાનો ઈનકાર કરવા માટે આ મર્યાદિત ગ્રાઉન્ડ્સ પર શૈક્ષણિક સત્તામંડળોમાં સત્તા નિહિત છે. હું જે હોલ્ડ કરવાનો પ્રસ્તાવ મૂકું છું તે એ છે કે ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડ જ્યાં સુધી તે નિવૃત્તિની મહત્તમ ઉંમર નક્કી કરે છે ત્યાં સુધી લઘુમતી શૈક્ષણિક એજન્સી સામે પૂર્ણ બળથી કામ કરતો નથી.

૪૮ કલમ ૩૦ હેઠળ લઘુમતીઓને અધિકાર આપવાનો ઉદ્દેશ્ય એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે બહુમતી અને લઘુમતી વચ્ચે સમાનતા રહેશે. જો લઘુમતીઓ પાસે આવું ખાસ રક્ષણ ન હોય તો તેમને સમાનતા નકારવામાં આવશે. ધાર્મિક લઘુમતીઓને તેમની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓનું સંચાલન કરવા માટે આપવામાં આવેલો અધિકાર એ સંપૂર્ણ અધિકાર નથી, જોકે કલમ ૩૦ હેઠળ આપવામાં આવેલા અધિકાર પર કોઈ નિયંત્રણો લાદવામાં આવ્યા ન હતા, જેમ કે કલમ ૧૯ પર લાદવામાં આવેલા વાજબી નિયંત્રણો. સારા શિક્ષકોની નિમણૂક અને તેમની સેવાની શરતો સુનિશ્ચિત કરવા, શિક્ષકો સામેની શિસ્તભંગની કાર્યવાહીના મામલામાં

ન્યાયી પ્રક્રિયા સુનિશ્ચિત કરવા અને તેમની વચ્ચે અસુરક્ષા અને હતાશાના સંભવિત કારણને દૂર કરવા માટે નિયમનકારી પગલાં લઈ શકાય છે. આવા પગલાં લેવા જે નોકરીની સુરક્ષાનું રક્ષણ કરે છે અને જે પરિણામે કાર્યક્ષમ શિક્ષકોને આકર્ષે છે તે પરવાનગી આપવા યોગ્ય છે અને વાજબી નિયંત્રણ બનાવે છે. જો કે, સંચાલનની રીત નક્કી કરતા નિયમન અને સંચાલનના અધિકાર પરના નિયંત્રણ વચ્ચે તફાવત દર્શાવવો જોઈએ. સંચાલનના અધિકારમાં સંચાલનના કર્મચારીઓની પસંદગી, સંચાલનમાં વ્યવસ્થિતતા, ન્યાયીપણું, મજબૂતાઈ અને કાર્યક્ષમતા અને શિસ્ત સુનિશ્ચિત કરવી, સારા, કાર્યક્ષમ અને શિસ્તબદ્ધ શિક્ષકોની નિમણૂકનો સમાવેશ થાય છે. આ હેતુ પ્રાપ્ત કરવા માટે શિક્ષકોને દૂર કરવાનો સમાન અધિકાર પણ અસ્તિત્વમાં છે. લઘુમતી સમુદાયના આ અધિકારો અને સત્તાઓને નિયંત્રિત કરવાનો ઉદ્દેશ્ય ધરાવતા માત્ર તે જ પગલાં પરવાનગી આપવા યોગ્ય છે. આ અધિકારોમાંથી કોઈપણને, નજીવા માર્ગે પણ, નાબૂદ કરવા કે મર્યાદિત કરવા માંગતું કોઈપણ પગલું, કલમ ૩૦(૧) ની જોગવાઈ પર પ્રહાર કરે છે. શિક્ષકોની સેવાની યોગ્ય શરતો સુનિશ્ચિત કરવી, તેમની સામેની શિસ્તભંગની કાર્યવાહીના મામલામાં ન્યાયીપણું સુનિશ્ચિત કરવું, શિક્ષકોના હિતોનું રક્ષણ કરવું અને તેની પરિણામી સેવાની સુરક્ષા હાલના સંચાલન મંડળના માધ્યમથી લાવવી જોઈએ, તેને વિસ્થાપિત કરીને નહીં. તેથી, વાજબી નિયમનકારી પગલું એ છે જે શાળાની ઉત્કૃષ્ટતાના ધોરણ સુનિશ્ચિત કરવા અને કલમ ૩૦(૧) દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકારનું રક્ષણ કરવા વચ્ચે સંતુલન જાળવે છે. સંચાલન મંડળ અથવા તેમના ઉમેદવારો દ્વારા શાળાના નિયંત્રણની સ્વતંત્રતાએ તેમને તેમની વિચારસરણી અનુસાર સંસ્થાને આકાર આપવા માટે સક્ષમ બનાવવું જોઈએ, લઘુમતી સમુદાયના અને ખાસ કરીને શાળાના હિતો કઈ રીતે શ્રેષ્ઠ રીતે સચવાશે તે અંગેના તેમના વિચારો. લઘુમતી સમુદાયના આદર્શોને પાર પાડવા માટે સૌથી વધુ અનુકૂળ અને સૌથી વધુ સુસંગત હોય તેવા શિક્ષકોની

પસંદગી સંચાલન મંડળ પર છોડી દેવી જોઈએ, શરતે કે શિક્ષક પાસે સરકાર અથવા તેના સત્તામંડળ દ્વારા નિર્ધારિત લાયકાત હોય.

૪૯ જો કે, ધાર્મિક લઘુમતીઓને તેમની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓનું સંચાલન કરવા માટે આપવામાં આવેલો અધિકાર એ સંપૂર્ણ અધિકાર નથી, જોકે કલમ ૩૦ હેઠળ આપવામાં આવેલા અધિકાર પર કોઈ નિયંત્રણો લાદવામાં આવ્યા ન હતા, જેમ કે કલમ ૧૯ પર લાદવામાં આવેલા વાજબી નિયંત્રણો. ધોરણોમાં ઉત્કૃષ્ટતા અને એકરૂપતા પ્રાપ્ત કરવાના હેતુથી શૈક્ષણિક અને શૈક્ષણિક બાબતોને સંચાલિત કરતા નિયમો માત્ર પરવાનગી આપવા યોગ્ય નથી પરંતુ ઇચ્છનીય છે. સંચાલન કરવાના અધિકારમાં ગેરવહીવટ કરવાનો અધિકાર સામેલ નથી. કલમ ૩૦(૧) દ્વારા આપવામાં આવેલો અધિકાર વિદ્યાર્થીઓને સર્વોત્તમ આપવાની ફરજ સૂચવે છે. શિક્ષણની સામાન્ય પેટર્નના સામાન્ય ધોરણો માત્ર બહુમતી દ્વારા જ નહીં પરંતુ લઘુમતી સમુદાય દ્વારા પણ જાળવવા જોઈએ. શિક્ષણને પ્રોત્સાહન આપવાની અને માર્ગદર્શન આપવાની જવાબદારી સોંપાયેલા સરકારના સત્તામંડળ પાસે સંચાલનનું નિયંત્રણ અને તપાસ કરવાનો અધિકાર હોવો જોઈએ જેથી કરીને શોધી શકાય કે લઘુમતી સંસ્થાઓ એવી પ્રવૃત્તિઓમાં રોકાયેલી છે કે નહીં જે લઘુમતીના હિત માટે અનુકૂળ નથી.

૫૦ સારા શિક્ષકોની નિમણૂક અને તેમની સેવાની શરતો સુનિશ્ચિત કરવા, શિક્ષકો સામેની શિસ્તભંગની કાર્યવાહીના મામલામાં ન્યાયી પ્રક્રિયા સુનિશ્ચિત કરવા અને તેમની વચ્ચે અસુરક્ષા અને હતાશાના સંભવિત કારણને દૂર કરવા માટે નિયમનકારી પગલાં લઈ શકાય છે.

આવા પગલાં લેવા જે નોકરીની સુરક્ષાનું રક્ષણ કરે છે અને જે પરિણામે કાર્યક્ષમ શિક્ષકોને આકર્ષે છે તે પરવાનગી આપવા યોગ્ય છે અને વાજબી નિયંત્રણ બનાવે છે.

૫૧ જો કે, સંચાલનની રીત નક્કી કરતા નિયમન અને સંચાલનના અધિકાર પરના નિયંત્રણ વચ્ચે તફાવત દર્શાવવો જોઈએ. સંચાલનના અધિકારમાં સંચાલનના કર્મચારીઓની પસંદગી, સંચાલનમાં વ્યવસ્થિતતા, ન્યાયીપણું, મજબૂતાઈ અને કાર્યક્ષમતા અને શિસ્ત સુનિશ્ચિત કરવી, સારા, કાર્યક્ષમ અને શિસ્તબદ્ધ શિક્ષકોની નિમણૂકનો સમાવેશ થાય છે. આ હેતુ પ્રાપ્ત કરવા માટે શિક્ષકોને દૂર કરવાનો સમાન અધિકાર પણ અસ્તિત્વમાં છે. લઘુમતી સમુદાયના આ અધિકારો અને સત્તાઓને નિયંત્રિત કરવાનો ઉદ્દેશ્ય ધરાવતા માત્ર તે જ પગલાં પરવાનગી આપવા યોગ્ય છે. આ અધિકારોમાંથી કોઈપણને, નજીવા માર્ગે પણ, નાબૂદ કરવા કે મર્યાદિત કરવા માંગતું કોઈપણ પગલું, કલમ ૩૦(૧) ની જોગવાઈ પર પ્રહાર કરે છે. શિક્ષકોની સેવાની યોગ્ય શરતો સુનિશ્ચિત કરવી, તેમની સામેની શિસ્તભંગની કાર્યવાહીના મામલામાં ન્યાયીપણું સુનિશ્ચિત કરવું, શિક્ષકોના હિતોનું રક્ષણ કરવું અને તેની પરિણામી સેવાની સુરક્ષા હાલના સંચાલન મંડળના માધ્યમથી લાવવી જોઈએ, તેને વિસ્થાપિત કરીને નહીં.

૫૨ તેથી, એક વાજબી નિયમનકારી પગલું એ છે જે શાળાની ઉત્કૃષ્ટતાના ધોરણ સુનિશ્ચિત કરવા અને કલમ ૩૦(૧) દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકારનું રક્ષણ કરવા વચ્ચે સંતુલન જાળવે છે. સંચાલન મંડળ અથવા તેમના ઉમેદવારો દ્વારા શાળાના નિયંત્રણની સ્વતંત્રતાએ તેમને તેમની વિચારસરણી અનુસાર સંસ્થાને આકાર આપવા માટે સક્ષમ બનાવવું જોઈએ,

લઘુમતી સમુદાયના અને ખાસ કરીને શાળાના હિતો કઈ રીતે શ્રેષ્ઠ રીતે સચવાશે તે અંગેના તેમના વિચારો. આ સ્વતંત્રતાનો કોઈ ભાગ સંચાલન મંડળ પાસેથી બહારની વ્યક્તિને ટ્રાન્સફર કરી શકાય નહીં, ભલે તે વ્યક્તિ હોય કે સંસ્થા હોય, અને આવી વ્યક્તિ કે સંસ્થામાં નિહિત કરી શકાય નહીં, જો લઘુમતીઓને આપવામાં આવેલા બંધારણીય અધિકારોને અતિક્રમણથી મુક્ત રાખવા હોય તો. શિક્ષક શાળાના મિજાજ અને વાતાવરણને સુધારવામાં યોગદાન આપે છે. તે પ્રતિષ્ઠા, શિસ્તની જાળવણી અને શિક્ષણમાં કાર્યક્ષમતા માટે આંશિક રીતે જવાબદાર છે. જીવન પ્રત્યેના તેમના દ્રષ્ટિકોણ, તેમની ફિલોસોફી, લઘુમતી સમુદાયના આદર્શો સાથેની તેમની સુસંગતતાના સાકલ્યવાદી મૂલ્યાંકન પછી શિક્ષકોની પસંદગી કરવાની જવાબદારી સંચાલન મંડળની છે. આ શાળાનું સંચાલન કરવાના અધિકારના સૌથી મહત્વપૂર્ણ પાસાઓ છે. લઘુમતી સમુદાયના આદર્શોને પાર પાડવા માટે સૌથી વધુ અનુકૂળ અને સૌથી વધુ સુસંગત હોય તેવા શિક્ષકોની પસંદગી સંચાલન મંડળ પર છોડી દેવી જોઈએ, શરતે કે શિક્ષક પાસે સરકાર અથવા તેના સત્તામંડળ દ્વારા નિર્ધારિત લાયકાત હોય.

૫૩ **બેન્સન એનોક સેમ્યુઅલ વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય [એઆઇઆર ૧૯૮૪ ગુજરાત ૪૯]** માં, બોમ્બે પ્રાથમિક શિક્ષણ નિયમો, ૧૯૪૯ ના નિયમો ૧૦૬(૩)(ઈ), ૧૦૭(૩), ૧૦૯(૨) અને (૪) અને ૧૧૫ ને બંધારણના અતિ–સત્તા (અલ્ટ્રા વાયર્સ) જાહેર કરવાની પ્રાર્થનાની તપાસ કરતી વખતે, ફકરા ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪ અને ૧૫ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

"૮. આ સિદ્ધાંત તેમજ સત્તામંડળ પર મજબૂત રીતે સ્થાપિત થયેલ છે કે તમામ લઘુમતીઓ, ભાષાકીય કે ધાર્મિક, કલમ ૩૦(૧) દ્વારા પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવાનો અને તેનું સંચાલન કરવાનો સંપૂર્ણ અધિકાર ધરાવે છે, અને કલમ ૩૦(૧) હેઠળ તે અધિકારના તત્ત્વનો ભંગ કરવા માગતો કોઈપણ કાયદો કે કારોબારી નિર્દેશ તે હદ સુધી રદબાતલ રહેશે. આનો અર્થ એ નથી કે શિક્ષણની કાર્યક્ષમતા, શિસ્ત, આરોગ્ય, સ્વચ્છતા, નૈતિકતા, જાહેર વ્યવસ્થા અને તેના જેવા સાચા હિતમાં નિયમો લાદવાનું રાજ્ય માટે ખુલ્લું નથી. આવા નિયમોને ક્યારેય આ કલમ હેઠળ ગેરંટી અપાયેલા અધિકારના તત્ત્વ પરના નિયંત્રણો તરીકે અર્થઘટન કરવામાં આવ્યા નથી કારણ કે તે ખરેખર શૈક્ષણિક હોય તેવી બાબતોમાં સંસ્થાઓના યોગ્ય કામકાજને સુનિશ્ચિત કરવા માટે બનાવાયા છે. આવા નિયમોએ બેવડી કસોટી સંતોષવી જોઈએ – વાજબીપણાની કસોટી, અને એ કસોટી કે તે સંસ્થાના શૈક્ષણિક પાત્રનું નિયમન કરે છે અને સંસ્થાને લઘુમતી સમુદાય અથવા તેનો ઉપયોગ કરતી અન્ય વ્યક્તિઓ માટે શિક્ષણનું અસરકારક વાહન બનાવવા માટે અનુકૂળ છે (જુઓ: સિદ્ધરાજભાઈ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, એઆઈઆર ૧૯૬૩ એસસી ૫૪૦).

૯. એ પણ મજબૂત રીતે સ્થાપિત થયેલ છે કે કલમ ૩૦ બંધારણ પહેલાં કે પછી લઘુમતી દ્વારા સ્થાપિત શાળાઓને લાગુ પડે છે, તેના શિક્ષણના સામાન્ય સ્વરૂપ અથવા તેના વિદ્યાર્થીઓ લઘુમતી સમુદાયો સિવાયના સમુદાયોમાંથી લેવામાં આવ્યા હોવાના તથ્યને ધ્યાનમાં લીધા વિના. તે એક સંપૂર્ણ અધિકાર છે જેને કોઈપણ કાયદા કે કારોબારી નિર્દેશ દ્વારા નિયંત્રિત કરી શકાય નહીં,

અને આવો કોઈપણ પ્રયાસ તે હદ સુધી કલમ ૩૦ નો ભંગ કરનાર અને રદબાતલ રહેશે. લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાના નહીં, પરંતુ સામાન્ય રીતે જનતાના કે રાષ્ટ્રના હિતમાં વિચારાયેલું કોઈપણ નિયમનકારી પગલું પણ આવા સંપૂર્ણ અધિકારને ક્ષતિગ્રસ્ત કરતું ગણવામાં આવે છે (જુઓ: એ.એમ. પેટ્રોની વિ. કેસવન, એઆઇઆર ૧૯૬૫ કેઇઆર ૭૫ (એફબી)).

૧૦. ડબલ્યુ. પ્રોસ્ટ વિ. બિહાર રાજ્ય, એઆઇઆર ૧૯૬૯ એસસી ૪૬૫ માં, બિહાર યુનિવર્સિટીઝ એક્ટની કલમ ૪૮–એ, જે ખાનગી સંલગ્ન કોલેજો માટે યુનિવર્સિટી સર્વિસ કમિશનની સ્થાપના કરવાની જોગવાઈ કરે છે અને આવી સંલગ્ન કોલેજોના શિક્ષકોની નિમણૂક, બરતરફી, નિવૃત્તિ અને સેવા સમાપ્તિ અથવા રેન્કમાં ઘટાડો કમિશનની ભલામણ પર અને યુનિવર્સિટીની મંજૂરીને આધીન કરવાની ખાનગી કોલેજના સંચાલક મંડળ માટે જરૂરિયાત ઉભી કરે છે, તેને બંધારણની કલમ ૩૦(૧) નો ભંગ કરનાર તરીકે પડકારવામાં આવી હતી. તે સંદર્ભમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે, હિદાયતુલ્લાહ, સી. જે. (જેઓ તે સમયે હતા) ના માધ્યમથી બોલતા, ઠરાવ્યું કે સદર જોગવાઈએ કોલેજના સંચાલક મંડળની સ્વાયત્તતા સંપૂર્ણપણે છીનવી લીધી છે અને વર્ચ્યુઅલ રીતે કોલેજનું નિયંત્રણ યુનિવર્સિટી સર્વિસ કમિશનમાં નિહિત કર્યું છે અને તેથી, તે તે હદ સુધી રદબાતલ હતું.

૧૧. ફરીથી કેરળ રાજ્ય વિ. વેરી રેવ. મધર પ્રોવિન્સિયલ, એઆઈઆર ૧૯૭૦ એસસી ૨૦૭૯ માં, સુપ્રીમ કોર્ટ કેરળ યુનિવર્સિટી એક્ટ, ૧૯૬૯ ની વિવિધ જોગવાઈઓ સાથે સંબંધિત હતી જેમાંથી કેટલીક કેરળ હાઈકોર્ટ દ્વારા માન્ય રાખવામાં આવી હતી. મધર પ્રોવિન્સિયલના કેસમાં (એઆઈઆર ૧૯૭૦ એસસી ૨૦૭૯) (ઉપરોક્ત) જે જોગવાઈઓ પડકાર હેઠળ હતી તે કલમ ૫૩ ની ઉપ-કલમો (૧), (૨) અને (૩) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ હતી જે પ્રિન્સિપાલની પસંદગીમાં સંચાલક મંડળ અથવા વહીવટી પરિષદની કાર્યવાહીને પણ વીટો કરવાની યુનિવર્સિટીની સિન્ડિકેટને સત્તા આપતી હતી તેમજ કલમ ૫૬ ની ઉપ-કલમો (૨) અને (૪) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ હતી જેણે સંચાલક મંડળ અને વહીવટી પરિષદ પાસેથી શિસ્તભંગના પગલાં લેવાની સત્તા છીનવી લીધી હતી અને તેને યુનિવર્સિટીને આપી દીધી હતી. તે સંદર્ભમાં, હિદાયતુલ્લાહ, સી. જે. એ ફકરા ૯ અને ૧૦ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

> "૯. અધિકારનો આગળનો ભાગ આવી સંસ્થાઓના સંચાલન સાથે સંબંધિત છે. સંચાલન એટલે સંસ્થાના 'કાર્યોનું વ્યવસ્થાપન'. આ વ્યવસ્થાપન નિયંત્રણ મુક્ત હોવું જોઈએ જેથી સ્થાપકો અથવા તેમના ઉમેદવારો સંસ્થાને યોગ્ય લાગે તે રીતે ઢાળી શકે, અને સામાન્ય રીતે સમુદાયના અને ખાસ કરીને સંસ્થાના હિતો કઈ રીતે શ્રેષ્ઠ રીતે સચવાશે તે અંગેના તેમના વિચારો અનુસાર. આ વ્યવસ્થાપનનો કોઈ ભાગ

ગારેંટી અપાયેલા અધિકાર પર અતિક્રમણ કર્યા વિના છીનવી શકાય નહીં અને અન્ય સંસ્થામાં નિહિત કરી શકાય નહીં.

૧૦. જો કે, આમાં એક અપવાદ છે અને તે એ છે કે શિક્ષણના ધોરણો એવા સંચાલનનો ભાગ નથી. આ ધોરણો દેશ અને તેના લોકોની પ્રગતિની વિચારણાઓ દ્વારા નિર્દેશિત થાય છે. તેથી, જો યુનિવર્સિટીઓ પરીક્ષાઓ માટે અભ્યાસક્રમો નક્કી કરે છે, તો સંસ્થાઓ જે ખાસ વિષય ભણાવવા માગે છે તેને આધીન રહીને તેનું પાલન કરવું જોઈએ અને ચોક્કસ હદ સુધી રાજ્ય શિક્ષકોની રોજગારની શરતો અને વિદ્યાર્થીઓના આરોગ્ય અને સ્વચ્છતાનું પણ નિયમન કરી શકે છે. આવા નિયમો સીધી રીતે સંચાલન પર અસર કરતા નથી જો કે તેઓ અપ્રત્યક્ષ રીતે તેને અસર કરી શકે છે. તેમ છતાં શિક્ષણ, શૈક્ષણિક ધોરણો અને આનુષંગિક બાબતોનું નિયમન કરવાનો રાજ્યનો અધિકાર નકારી શકાય નહીં. લઘુમતી સંસ્થાઓને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ પાસેથી અપેક્ષિત ઉત્કૃષ્ટતાના ધોરણથી નીચે જવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં, અથવા સંચાલનના વિશિષ્ટ અધિકારના બહાના હેઠળ સામાન્ય પેટર્નનું પાલન કરવાનો ઈનકાર કરી શકાતો નથી. જ્યારે સંચાલન તેમના પર છોડી દેવું જોઈએ, ત્યારે તેમને અન્યો સાથે કદમ મિલાવવા માટે મજબૂર કરી શકાય છે. આ પ્રસ્તાવનાઓ બોમ્બે રાજ્ય વિ. બોમ્બે એજ્યુકેશન સોસાયટી (૧૯૫૫) ૧ એસસીઆર ૫૬૮: (એઆઈઆર ૧૯૫૪ ૯સી ૫૬૧); મદ્રાસ રાજ્ય વિ. એસ.સી. દોરાઈરાજન, ૧૯૫૧ એસસીઆર ૫૨૫: (એઆઈઆર

૧૯૫૧ એસસી ૨૨૬); કેરળ એજ્યુકેશન બિલ ૧૯૫૭ ના સંદર્ભમાં, ૧૯૫૯ એસસીઆર ૯૯૫: (એઆઈઆર ૧૯૫૮ એસસી ૯૫૬); સિદ્ધરાજભાઈ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૧૯૬૩-૩ એસસીઆર ૮૩૭: (એઆઈઆર ૧૯૬૩ એસસી ૫૪૦); કાતરા એજ્યુકેશન સોસાયટી વિ. યુ.પી. રાજ્ય, ૧૯૬૬-૩ એસસીઆર ૩૨૮ : (એઆઈઆર ૧૯૬૬ એસસી ૧૩૦૭); ગુજરાત યુનિવર્સિટી અમદાવાદ વિ. ક્રિષ્ણા રંગનાથ મુધોલકર, ૧૯૬૩ એસ uપીપી (૧) એસસીઆર ૧૧૨: (એઆઈઆર ૧૯૬૩ એસસી ૭૦૩); અને રેવ. ફાધર ડબલ્યુ. પ્રોસ્ટ વિ. બિહાર રાજ્ય, ૧૯૬૯-૨ એસસીઆર ૭૩: (એઆઈઆર ૧૯૬૯ એસસી ૪૬૫) માં મજબૂત રીતે સ્થાપિત થઈ છે. છેલ્લા કેસમાં એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે અધિકારને વધારવાની કે ઘટાડવાની જરૂર નથી. બંધારણ સંચાલનની વાત કરે છે અને તે વાજબી રીતે લઘુમતી સંસ્થાઓ પર છોડી દેવું જોઈએ અને તેનાથી વધુ કંઈ નહીં. આ સિદ્ધાંતો લાગુ કરીને આપણે હવે અધિનિયમની જોગવાઈઓ પર વિચાર કરીએ છીએ."

૧૨. ડી.એ.વી. કોલેજ, જાલંધર વિ. પંજાબ રાજ્ય, એઆઈઆર ૧૯૭૧ એસસી ૧૭૩૭ માં, સુપ્રીમ કોર્ટ ગુરુ નાનક યુનિવર્સિટી અમૃતસર એક્ટ (૧૯૬૯ નો ૨૧) ની સ્ટેચ્યુઅસના પ્રકરણ V ના ખંડ ૨ (૧) (એ), ૧૭ અને ૧૮ ને લગતી ચોક્કસ જોગવાઈઓની માન્યતા સાથે સંબંધિત હતી. ખંડ ૨ (૧) (એ) જોગવાઈ કરતો હતો કે યુનિવર્સિટીના વિશેષાધિકારોમાં પ્રવેશ માટે અરજી કરતી કોલેજે રજિસ્ટ્રારને અરજી પત્ર મોકલવો પડશે અને સેનેટને સંતોષ

આપવો પડશે કે કોલેજ પાસે સેનેટ દ્વારા મંજૂર કરાયેલ ૨૦ થી વધુ ન હોય તેવી વ્યક્તિઓનું બનેલું એક નિયમિત ગઠિત સંચાલક મંડળ રહેશે જેમાં અન્ય લોકો સાથે, યુનિવર્સિટીના ૨ પ્રતિનિધિઓ અને કોલેજના હોદ્દાની રુએ પ્રિન્સિપાલનો સમાવેશ થાય છે. ખંડ ૧૭ જોગવાઈ કરતો હતો કે શરૂઆતમાં નિમણૂક કરાયેલ સ્ટાફ ઉપકુલપતિ દ્વારા મંજૂર કરવામાં આવશે, અને ત્યારબાદના તમામ ફેરફારો ઉપકુલપતિની મંજૂરી માટે યુનિવર્સિટીને રિપોર્ટ કરવામાં આવશે. ખંડ ૧૮ નિર્ધારિત કરતો હતો કે બિન-સરકારી કોલેજો યુનિવર્સિટી દ્વારા ઘડવામાં આવેલ બિન-સરકારી કોલેજોમાં શિક્ષકોની સેવા અને વર્તનને સંચાલિત કરતા વટહુકમોમાં દર્શાવેલી જરૂરિયાતોનું પાલન કરશે. સુપ્રીમ કોર્ટે, જગનમોહન રેડ્ડી, જે. ના માધ્યમથી બોલતા, ફાધર ડબલ્યુ. પ્રોસ્ટના કેસ (એઆઇઆર ૧૯૬૯ એસસી ૪૬૫) (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો અને ઠરાવ્યું કે ખંડ ૨ (૧) (એ) અને ૧૭ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ, જે અરજદાર-કોલેજોના સંચાલનના અધિકારોમાં નિર્ણાયક રીતે દખલ કરે છે તે વ્યાજબી ન હતી, અને તેમને જોડાણની શરતો બનાવી શકાય નહીં, જેનું બિન-પાલન અસંલગ્નતામાં પરિણમશે અને પરિણામે બંધારણની કલમ ૩૦ (૧) નો ભંગ કરનાર તરીકે તેમને રદબાતલ કરવા પડશે. જો કે, ખંડ ૧૮ ના સંદર્ભમાં જે બિન-સરકારી કોલેજોને બિન-સરકારી કોલેજોમાં શિક્ષકોની સેવા અને વર્તનને સંચાલિત કરતા વટહુકમોમાં દર્શાવેલી જરૂરિયાતોનું પાલન કરવાનો આદેશ આપતો હતો, એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે તે ખંડ ૧૭ જેવી સમાન ખામીથી પીડાતો નથી કારણ કે તે જોગવાઈ જ્યાં સુધી તે લઘુમતી સંસ્થાઓને લાગુ પડતી હતી ત્યાં સુધી યુનિવર્સિટીને

શિક્ષકોની સેવા અને વર્તનને સંચાલિત કરતા નિયમો દ્વારા નિર્ધારિત કરવાની સત્તા આપતી હતી જે સંસ્થાઓની કાર્યક્ષમતા અને ઉત્કૃષ્ટતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે તેમના વ્યાપક હિતમાં ઘડવામાં આવી હતી. તે સંબંધમાં, સુપ્રીમ કોર્ટે પૃષ્ઠ ૧૭૪૯ પર ફકરા ૩૮ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

> "૩૮....ઉદાહરણ તરીકે તે વયનિવૃત્તિની ઉંમરના સંદર્ભમાં વટહુકમ જારી કરી શકે છે અથવા સામાન્ય રીતે અથવા ચોક્કસ વિષયોમાં આવી સંસ્થાઓ દ્વારા રોકવામાં આવનાર શિક્ષકો માટે ન્યૂનતમ લાયકાત નિર્ધારિત કરી શકે છે. તમામ બિન-સરકારી કોલેજોમાં શિક્ષકોની સેવાની શરતો અને વર્તનમાં એકરૂપતા સંવાદિતા બનાવશે અને હતાશા ટાળશે. અલબત્ત જ્યારે ઉલ્લેખિત બાબતોના સંદર્ભમાં વટહુકમ બનાવવાની સત્તા અસાધારણ છે ત્યારે અધિકારના ભંગનું સ્વરૂપ, જો કોઈ હોય તો, કલમ ૩૦ (૧) હેઠળ બનાવવામાં આવે ત્યારે વટહુકમના વાસ્તવિક હેતુ અને આયાત પર અને શૈક્ષણિક સંસ્થાના સંચાલનને જે રીતે અસર કરે છે તે રીતે આધાર રાખશે, જેના વિશે અત્યારે આગાહી કરવી શક્ય નથી.

૧૩. સેન્ટ ઝેવિયર્સ કોલેજ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, એઆઇઆર ૧૯૭૪ એસસી ૧૩૮૯ માં, સુપ્રીમ કોર્ટના નવ જજની મોટી બેન્ચ સમક્ષ બે પ્રશ્નો આવ્યા, એટલે કે (૧) શું કલમ ૩૦ (૧) દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકારોના સમર્પણનો સમાવેશ કરતી શરતો પર માન્યતા અથવા જોડાણ મંજૂર કરી શકાય

અને (૨) શું કલમ ૩૦ (૧) માં સમાવિષ્ટ અધિકારમાં માન્યતા અથવા જોડાણના અધિકારનો સમાવેશ થાય છે? તમામ નવ જજ સંમત થયા કે માન્યતા અથવા જોડાણ એવી શરતો પર હોઈ શકે નહીં જે બંધારણની કલમ ૩૦ (૧) દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકારના વર્ચ્યુઅલ સમર્પણમાં પરિણમે. બીજા પ્રશ્નના સંદર્ભમાં, સાત જજની બહુમતીના અભિપ્રાયે સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા ઘડવામાં આવેલા કાયદાને સમર્થન આપતા ઠરાવ્યું કે આ અધિકારમાં માન્યતા અથવા જોડાણના અધિકારનો સમાવેશ થાય છે. ટૂંકમાં, સેન્ટ ઝેવિયર્સના કેસ (એઆઈઆર ૧૯૭૪ એસસી ૧૩૮૯) (ઉપરોક્ત) માં દર્શાવેલ વિવિધ જજોના વિચારોમાંથી જે સ્થિતિ બહાર આવે છે તે એ છે કે આઠ જજની બહુમતીના અભિપ્રાય દ્વારા ગુજરાત યુનિવર્સિટી એક્ટની કલમ ૪૦ અને ૪૧ જેણે સંલગ્ન કોલેજોને ઘટક કોલેજોમાં રૂપાંતરિત કરી હતી તેને કલમ ૩૦ (૧) નો ભંગ કરનાર ઠરાવવામાં આવી હતી અને ધાર્મિક અને ભાષાકીય લઘુમતીઓ દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત કોલેજોને કોઈ ફરજિયાત લાગુ કરી શકાય નહીં. તેવી જ રીતે, કલમ ૩૩એ (૧) (એ) જે જોગવાઈ કરતી હતી કે દરેક કોલેજ સંચાલક મંડળના સંચાલન હેઠળ રહેશે જેમાં તેના સભ્યોમાં ઉપકુલપતિ દ્વારા નામાંકિત યુનિવર્સિટીના પ્રતિનિધિ અને કોલેજના શિક્ષકો, બિન-શૈક્ષણિક સ્ટાફ અને વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિનિધિઓનો સમાવેશ થાય છે તેને આઠ જજના બહુમતી ચૂકાદાને ધ્યાનમાં રાખીને કલમ ૩૦ (૧) નો ભંગ કરનાર ઠરાવવામાં આવી હતી. કલમ ૫૧-એ (૧) (બી) અને (૨) (બી) જેણે શૈક્ષણિક અને બિન-શૈક્ષણિક સ્ટાફને બરતરફ અથવા નિવૃત્ત કરવા, રેન્કમાં ઘટાડો કરવા કે દૂર કરવા માટેના સંચાલન મંડળના અધિકારને નિયંત્રિત કર્યો હતો, સિવાય કે તેમાં

દર્શાવ્યા મુજબની તપાસ પછી, અને ઉપકુલપતિની મંજૂરી મેળવ્યા પછી, તે સાત જજની બહુમતી દ્વારા ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦ (૧) નો ભંગ કરનાર હોવાનું જાણવા મળ્યું હતું, અને તેમને લઘુમતી સંસ્થાઓને લાગુ કરી શકાય નહીં. તેવી જ રીતે, સંલગ્ન કોલેજના શૈક્ષણિક અને બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફ અને સંચાલન મંડળ વચ્ચેના વિવાદના મામલામાં સંચાલક મંડળ દ્વારા નિમાયેલા એક–એક સભ્ય અને ઉપકુલપતિ દ્વારા નિમાયેલા એમ્પાયરની બનેલી આર્બિટ્રેશન ટ્રિબ્યુનલને સંદર્ભ આપવાની જોગવાઈ કરતી કલમ ૫૨એ ને પણ બંધારણની કલમ ૩૦ (૧) નો ભંગ કરનાર ઠરાવવામાં આવી હતી.

૧૪. લીલી કુરિયન વિ. શ્રી લવિના, એઆઇઆર ૧૯૭૯ એસસી ૫૨ માં કેરળ યુનિવર્સિટી એક્ટ, ૧૯૫૭ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા વટહુકમના ખંડ ૩૨ (૪) દ્વારા શૈક્ષણિક સ્ટાફના સભ્યને દંડના આદેશ સામે ઉપકુલપતિને આપવામાં આવેલો અપીલનો અધિકાર કલમ ૩૦ (૧) નો ભંગ કરનાર ઠરાવવામાં આવ્યો હતો કારણ કે તે સંસ્થાના સંચાલનને સીધી રીતે અસર કરતી શિસ્તભંગની બાબતોમાં દખલ કરવા માટે ઉપકુલપતિને વ્યાપક અનિયંત્રિત સત્તા આપતો હતો.

૧૫. ઓલ સેન્ટ્સ હાઇસ્કૂલ વિ. આંધ્રપ્રદેશ સરકાર, એઆઇઆર ૧૯૮૦ એસસી ૧૦૪૨ માં, અદાલત આંધ્રપ્રદેશ રેકગ્નાઇઝ્ડ પ્રાઈવેટ એજ્યુકેશનલ કન્ટ્રોલ એક્ટ, ૧૯૭૫ ની કલમ ૩ (૧) અને (૨) માં સમાવિષ્ટ

જોગવાઈઓની માન્યતા સાથે સંબંધિત હતી. આ નિર્ણયનો વિગતવાર ઉલ્લેખ કરવો જરૂરી બની શકે છે કારણ કે જે અધિનિયમની જોગવાઈઓ પડકાર હેઠળ હતી તે બોમ્બે પ્રાથમિક શિક્ષણ નિયમોમાં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓથી કંઈક અંશે સમાન છે જે આ અરજીઓમાં પડકાર હેઠળ છે. ઓલ સેન્ટ્સ હાઈસ્કૂલના કેસમાં (એઆઈઆર ૧૯૮૦ એસસી ૧૦૪૨) (ઉપરોક્ત) જે જોગવાઈઓ પડકાર હેઠળ હતી તે અલગ અલગ કલમોમાં સમાવિષ્ટ હતી એટલે કે આંધ્રપ્રદેશ રેકગ્નાઈઝ્ડ પ્રાઈવેટ એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્ટિટ્યુશન્સ કન્ટ્રોલ એક્ટ, ૧૯૭૫ ની કલમ ૩ (૩), જે તપાસની વિચારણા અને તેની મુદત દરમિયાન મોકૂફી સાથે સંબંધિત હતી; શિક્ષકો પર લાદવામાં આવેલા સજાના આદેશ સામે અપીલની જોગવાઈ કરતી કલમ ૪; કલમ ૫ જે શિક્ષણ અથવા શિક્ષણના અભ્યાસક્રમ સંબંધિત સરકારના કોઈપણ આદેશને પરિણામે પેન્ડિંગ અપીલોને અપીલ સત્તામંડળને ટ્રાન્સફર કરવા માટે નિર્દેશ આપતી પરિણામી જોગવાઈ હતી; શિક્ષકોની છટણી સાથે સંબંધિત કલમ ૬; શિક્ષકોના પગાર અને ભથ્થાં સાથે સંબંધિત કલમ ૭; શાળાના મકાનો, પ્રયોગશાળાઓ વગેરેના સંદર્ભમાં નિરીક્ષણ અથવા તપાસ અને નિરીક્ષણ અને તપાસની રીત અને પદ્ધતિ અને શાળા સંચાલન મંડળ દ્વારા સક્ષમ સત્તામંડળને રિટર્ન્સ, આંકડા અને અન્ય માહિતી પૂરી પાડવાની જોગવાઈ કરતી કલમો ૧૦ અને ૧૧; અધિનિયમની જોગવાઈઓના ભંગ બદલ પેનલ્ટી સંબંધિત કલમો ૧૨ અને ૧૩; સરકારને પુનરીક્ષણ ક્ષેત્રાધિકાર આપતી અને આ પુનરીક્ષણ સત્તા ડેલીગેટ કરવાની સરકારની સત્તા આપતી કલમ ૧૫; સિવિલ કોર્ટના ક્ષેત્રાધિકારને બહાર રાખવાની જોગવાઈ કરતી કલમ ૧૬, અને શુદ્ધ બુદ્ધિથી કરાયેલા કૃત્ય માટે

અધિકારીઓને વળતર આપવાની જોગવાઈ કરતી કલમ ૧૭. આ કલમો પર એવા ગ્રાઉન્ડ પર પ્રહાર કરવામાં આવ્યો હતો કે તેઓ ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦ નો ભંગ કરતી હતી. આ સંદર્ભમાં ફઝલ અલી, જે. એ કલમ ૩૦ (૧) માં સમાવિષ્ટ મૂળભૂત અધિકારના અવકાશ અને મર્યાદા પરના કેસ લોનું સમગ્રાત્મક પૃથ્થકરણ કર્યું અને પૃથ્થકરણમાંથી બહાર આવતા નીચેના પ્રસ્તાવનાઓ સ્પષ્ટ કરી. આ તમામ સિદ્ધાંતોને વિગતે સ્થાપિત કરવા જરૂરી નથી, પરંતુ એટલું કહેવું પૂરતું છે કે તેમણે શોધી કાઢ્યું કે લઘુમતી, ભાષાકીય અથવા ધાર્મિક ટ્રસ્ટ અથવા સોસાયટીનો તેમની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓનું વ્યવસ્થાપન અને સંચાલન કરવાનો અધિકાર સંપૂર્ણ છે જો કે તે કોઈપણ ગેરવહીવટની મંજૂરી આપશે નહીં જે શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં ઉત્કૃષ્ટતા અને પરિપૂર્ણતાના બગાડમાં પરિણમી શકે છે. જો કે રાજ્યને લઘુમતી સંસ્થાઓના સંચાલન કે વ્યવસ્થાપનમાં દખલ કરવાનો કોઈ અધિકાર નથી, તે શિક્ષકો અથવા સંસ્થાના અન્ય કર્મચારીઓની સેવાઓની સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરવા માટે શૈક્ષણિક ધોરણોની કાર્યક્ષમતા અને ઉત્કૃષ્ટતાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે નિયમનકારી પગલાં નિર્ધારિત કરી શકે છે. જો કે રાજ્ય, નિયમનકારી પગલાંના બહાના હેઠળ, એવી જોગવાઈઓ કરી શકતું નથી જે સંસ્થાની વહીવટી સ્વાયત્તતાનો નાશ કરવા તરફ વળે અથવા સંસ્થાના સંચાલનના મુખ્ય ભાગમાં દખલ કરવાનું શરૂ કરે જેથી સંબંધિત સંસ્થાના સંચાલનના વહીવટનો અધિકાર નિરર્થક અથવા આભાસી બની જાય. કલમ ૩૦ તેના મૂળ સ્વરૂપ દ્વારા સૂચવે છે કે રાજ્ય પુરતા કારણો વિના જોડાણનો ઇનકાર કરીને આવી સંસ્થાની સ્વાયત્તતાના તેના સ્વરૂપમાં વિનાશક હોય તેવી કોઈ શરતો લાદી શકતું નથી.

સંસ્થાના કાર્યોના નિયંત્રણ માટે સંચાલક મંડળ અથવા મેનેજિંગ કમિટીમાં સીધી રીતે અથવા તેના નામાંકિત વ્યક્તિઓ દ્વારા રાજ્ય દ્વારા કોઈપણ દખલગીરી કલમ ૩૦ નો ભંગ કરનાર રહેશે. ફઝલ અલી, જે. ના નીચેના અવલોકનો સચોટ છે (પી. ૧૦૬૭ પર):

"??..તેથી, સરકાર અથવા યુનિવર્સિટી માટે શિક્ષકોની નોકરીની મુદત સુરક્ષિત કરવા માટે અને સદર નિયમોનો ભંગ ન થાય અથવા સ્ટાફના સભ્યો સાથે મનસ્વી રીતે વર્તવામાં ન આવે કે નિર્દોષ રીતે ભોગ બનવું ન પડે તે જોવા માટે પૂરતા માર્ગદર્શનથી સજ્જ ઉચ્ચ સત્તામંડળ નીમવા માટે સેવાની શરતોને સંચાલિત કરતા નિયમો અને વિનિયમો ઘડવાનું ખુલ્લું છે. આવા કેસમાં હેતુ સંસ્થાના આંતરિક સંચાલન કે સ્વાયત્તતામાં દખલ કરવાનો નથી પરંતુ તે માત્ર શિક્ષણની ઉત્કૃષ્ટતા અને કાર્યક્ષમતામાં સુધારો કરવાનો છે કારણ કે ખરેખર સારું શિક્ષણ ત્યારે જ મેળવી શકાય જો શિક્ષકોનો મિજાજ અને વાતાવરણ એ રીતે ઘડાયેલું હોય કે તેઓ વિદ્યાર્થીઓને સમર્પણ અને ભક્તિથી ભણાવે અને તેમને તમામ વિવાદોથી ઉપર રાખે. પરંતુ આવું સત્તામંડળ ઊભું કરતી વખતે એ બાબતનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે સદર સત્તામંડળને સંસ્થાની ભાવના અને ઉદ્દેશ્યની અવહેલના કરીને પોતાની મરજી મુજબ કામ કરવા માટે સંપૂર્ણ અને અનિયંત્રિત અને મનસ્વી સત્તાઓ આપવામાં ન આવે. જો સંબંધિત સત્તામંડળ સંચાલક મંડળના સભ્યો અથવા તેના ઉમેદવારને

તેની વિચારણામાં સામેલ કરે તો સંસ્થાના સ્થાપકો અથવા તેમના દ્વારા ગઠિત સમિતિઓમાં વિશ્વાસ પેદા કરવા માટે સારું રહેશે.

....

શૈક્ષણિક સ્ટાફના કામ પર કડક નજર રાખવા અને તેમના માટે નોકરીની સુરક્ષા સુનિશ્ચિત કરવા માટે એક ઉચ્ચ સત્તામંડળ ઊભું કરવામાં કોઈ વાંધો હોઈ શકે નહીં, પરંતુ સંબંધિત સત્તામંડળને તેમણે જે મર્યાદિત ક્ષેત્ર આવરી લેવાનું છે તે હેઠળ યોગ્ય માર્ગદર્શિકા પૂરી પાડવામાં આવવી જોઈએ. મેનેજિંગ કમિટી માટે બાધ્યકારી હોય તેવા કોઈપણ નિર્ણય પર આવતા પહેલાં, સંસ્થાના વડા અથવા મેનેજિંગ કમિટીના સિનિયર સભ્યોને સામેલ કરવા જોઈએ અને તેમને બાબતમાં સકારાત્મક અભિપ્રાય આપવાની મંજૂરી આપવી જોઈએ. કેટલાક કેસોમાં બહારના સત્તામંડળો લઘુમતી સંસ્થાઓને સાંભળ્યા વિના તેમના અંગે નિર્ણયો લેવામાં સંપૂર્ણ સત્તાઓ ભોગવે છે અને આ આદેશો સંસ્થા પર બાધ્યકારી હોય છે. કાર્યવાહીનો આવો માર્ગ લઘુમતી સંસ્થાનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી બંધારણીય રીતે પરવાનગી આપવા યોગ્ય નથી કારણ કે તે સંસ્થાની વહીવટી સ્વાયત્તતામાં સીધી રીતે દખલ કરે છે. એકલા સ્ટાફના અસંતોષ્ટ સભ્ય દ્વારા સત્તામંડળના આદેશ સામે અપીલ અથવા પુનરીક્ષણની જોગવાઈ અથવા આર્બિટ્રેશન ટ્રિબ્યુનલની સ્થાપના પણ

> પરવાનગી આપવા યોગ્ય નથી કારણ કે રે સી. જે. એ એઆઈઆર ૧૯૭૪ એસસી ૧૩૮૯ માં નિર્દેશ કર્યો હતો કે કાર્યવાહીનો આવો માર્ગ મુકદ્દમાનું ક્ષેત્ર દાખલ કરે છે અને સંસ્થાને અનંત મુકદ્દમામાં સામેલ કરશે, આમ સંસ્થાની શૈક્ષણિક કાર્યક્ષમતાને નુકસાન પહોંચાડશે અને શિક્ષકો માટે નવું ક્ષેત્ર ઊભું કરશે અને આમ તેમને લઘુમતી સંસ્થાઓના શુદ્ધ શૈક્ષણિક વાતાવરણમાંથી બહાર ખેંચી જશે જેના માટે તેઓ સ્થાપિત કરવામાં આવ્યા હતા. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આવી સંસ્થાઓના સ્થાપકોના ઈરાદાઓથી વિપરીત જાય તેવું કંઈપણ કરવું જોઈએ નહીં."

૫૪ આ અદાલતની ડિવિઝન બેન્ચે (જેમાં હું પક્ષકાર હતો), ગુજરાત માયનોરિટી સ્કૂલ્સ એસોસિએશન અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૨૦૧૪ (૨) જીએલ આર ૯૨૧ માં રિપોર્ટ થયેલ, ના કેસમાં અધિનિયમની કલમ ૪૦-એ ની લાગુ પડવાની ક્ષમતામાંથી અધિનિયમ હેઠળ ઘડવામાં આવેલા વિનિયમ ૨૦ ને કાઢી નાખતા ઠરાવ દ્વારા રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલા સુધારા સામેના પડકાર પર વિચાર કરતી વખતે, નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

> "૮. પક્ષકારોના વિદ્વચરણ કાઉન્સેલને સાંભળ્યા પછી અને ઉપરોક્ત સામગ્રીમાંથી પસાર થયા પછી, અમોને જાણવા મળે છે કે વિનિયમ ૪૩ માં સુધારાના ગુણદોષના આધારે, રાજ્ય સરકારે વિનિયમ ૨૦ નો સંદર્ભ કાઢી નાખ્યો છે જે સદર વિનિયમોમાં અસ્તિત્વમાં હતો અને આવા સુધારાની મદદ

લઈને, સામાવાળા લઘુમતી સંસ્થાઓ દ્વારા સંચાલિત શાળાઓને પણ ટેટ પાસ કરવાની વધારાની લાયકાત લાગુ કરવા માગે છે.

૯. ઉપર નિર્દેશ કર્યા મુજબ, ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ અધિનિયમની કલમ ૪૦એ પોતે જ જોગવાઈ કરે છે કે કલમ ૧૭ ના ખંડ (૨૬), કલમ ૩૪ અને ૩૫ અને કલમ ૩૬ ની ઉપ–કલમ (૧) ના ખંડ (બી) અને ઉપ–કલમો (૨), (૩), (૪) અને (૫) માં સમાવિષ્ટ કંઈપણ, ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત લઘુમતી સંસ્થા દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને લાગુ પડશે નહીં. એ સાચું છે કે કલમ ૧૭[૨૬] હેઠળ આપવામાં આવેલી સત્તાના ઉપયોગમાં, સત્તા નોંધાયેલી ખાનગી માધ્યમિક શાળાઓ અને નોંધાયેલી ખાનગી ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના આચાર્ય અને શૈક્ષણિક અને બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફની પોસ્ટ માટે તાજી વધારાની લાયકાત ઉમેરવા માટે નક્કી કરવામાં આવી છે. આ અરજીમાં જે શાળાઓ સંકળાયેલી છે તે ખાનગી માધ્યમિક શાળાઓ છે, અર્થ એ કે, એક ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા જે કેન્દ્ર અથવા રાજ્ય સરકારની માલિકીની, સંચાલિત કે પ્રાયોજિત નથી. તેથી, કલમ ૧૭[૨૬] માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈના ગુણદોષના આધારે, રાજ્ય સરકાર આવી ખાનગી ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓ અથવા નોંધાયેલી ખાનગી ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓમાં આચાર્ય અથવા અન્ય શિક્ષકો અથવા બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફની વધુ લાયકાત ઉમેરવા માટે સત્તાધિકૃત છે. તે જ સમયે, અમોને જાણવા મળે છે કે અધિનિયમમાં જ, કલમ ૪૦એ ખાસ કરીને ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત લઘુમતી સંસ્થા દ્વારા

સ્થાપિત અને સંચાલિત કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને કલમ ૧૭ ના ખંડ [૨૬] ના અમલમાંથી મુક્ત કરે છે. આવી સ્થિતિ હોવાથી, અમોને અરજદારો વતી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વચરણ એડવોકેટ શ્રી પટેલની દલીલમાં તથ્ય જણાય છે કે જ્યાં સુધી ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ અધિનિયમ, ૧૯૭૨ માં કલમ ૪૦એ અસ્તિત્વમાં છે, ત્યાં સુધી માત્ર વિનિયમ ૪૩ માં સુધારો કરીને અને તેમાંથી વિનિયમ ૨૦ નો સંદર્ભ કાઢી નાખીને, વધારાની લાયકાત પૂરી પાડતો નવો સુધારો ઓછામાં ઓછો લઘુમતી સંસ્થા દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત શાળાને લાગુ કરી શકાય નહીં. તે સુધારાઓ અન્ય તમામ શાળાઓને લાગુ પડશે જે ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત લઘુમતી દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત નથી.

૧૦. એ સુવિદિત છે કે કાયદા હેઠળ આપવામાં આવેલી સત્તાના ગુણદોષના આધારે, ડેલીગેટી એવી કોઈ જોગવાઈ ઘડી શકતો નથી જે રાજ્યના વિધાનમંડળ અથવા સંસદ દ્વારા ઘડવામાં આવેલા કાયદાની મુખ્ય જોગવાઈઓ સાથે અસંગત હોય. નિયમ–નિર્માણની સત્તા એ ડેલીગેટેડ લેજિસ્લેશનની એક પ્રજાતિ છે. તેથી, એક ડેલીગેટી તેના ચાર ખૂણાઓની અંદર જ નિયમો બનાવી શકે છે. [જુઓ મહાવીર વેજિટેબલ ઓઇલ્સ (પી) લિમિટેડ વિ. હરિયાણા રાજ્ય (૨૦૦૬) ૩ એસસીસી ૬૨૦ માં રિપોર્ટ થયેલ].

૧૧. તેથી, તેમાંથી વિનિયમ ૨૦ નો સંદર્ભ કાઢી નાખવા છતાં વિનિયમ ૪૩ દ્વારા રજૂ કરાયેલા સુધારાની અસર લઘુમતી સંસ્થાઓ દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત શાળાઓને અસર કરી શકતી નથી. તેથી, અમોને આ સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશનમાં તથ્ય જણાય છે અને અમો ઠરાવીએ છીએ કે તારીખ ૧૭ ઓગસ્ટ, ૨૦૦૧ નો ઠરાવ તેમજ તેમાંથી વિનિયમ ૨૦ નો સંદર્ભ કાઢી નાખતો વિનિયમ ૪૩ નો સુધારો અધિનિયમની કલમ ૧૭[૨૬] સાથે વંચાણે લેતાં કલમ ૪૦એ સાથે અતિ–સત્તા (અલ્ટ્રા વાયર્સ) અને અસંગત છે અને સદર જોગવાઈઓ ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત લઘુમતી કેટેગરી દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત ખાનગી શાળાઓને લાગુ કરવી જોઈએ નહીં."

૫૫ ગ્રાન્ટ–ઈન–એઈડ સિસ્ટમ સૌપ્રથમ ૧૮૫૯ માં શરૂ કરવામાં આવી હતી અને તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય રાજ્યના ભંડોળમાંથી ઉપલબ્ધ થઈ શકે તેવા ફાળાઓ સિવાય શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં સ્વૈચ્છિક પ્રયાસો અને સ્થાનિક સાધનો પર નિર્ભરતાને પ્રોત્સાહન આપવાનો હતો. રાજ્યોનું પુનર્ગઠન થયા પછી, આ બાબતમાં એકરૂપતા લાવવા માટે, બોમ્બે રાજ્યએ વિવિધ પ્રદેશોમાં માધ્યમિક તબક્કે અમલમાં રહેલા વિવિધ એજ્યુકેશન કોડ્સ અને વહીવટી પદ્ધતિઓની તપાસ કરવા માટે ૧૯૫૮ માં માધ્યમિક શિક્ષણ માટે એક ઈન્ટિગ્રેશન કમિટીની નિમણૂક કરી હતી, જે રાજ્યોના પુનર્ગઠન હેઠળ બોમ્બે રાજ્યમાં ઉમેરવામાં આવ્યા હતા અને માધ્યમિક શિક્ષણની એકીકૃત સિસ્ટમ તેમજ બિન–સરકારી માધ્યમિક શાળાઓને આપવામાં આવતી સહાય માટે દરખાસ્તો કરવા માટે.

૫૬ કોડની જોગવાઈઓ કારોબારી સૂચનાઓ છે અને કોઈ બંધારણીય બળ વિના વહીવટી સૂચનાઓના સ્વરૂપમાં છે. [જુઓ: **મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય વિ. સાખરખેડા એજ્યુકેશન સોસાયટી, એઆઇઆર ૧૯૭૩ એસસી ૫૮૮**]

૫૭ હું એવા અભિપ્રાયનો છું કે રાજ્ય વતી રજૂ કરવામાં આવેલી દલીલ કે અરજદારો રાજ્ય સરકાર પાસેથી ગ્રાન્ટ મેળવતા હોવાથી, તેઓ તેમના કર્મચારીઓની નિવૃત્તિની ઉંમર સંબંધિત કોડના નિયમોનું પાલન કરવા માટે બંધાયેલા છે, તે કાયદામાં ટકવા યોગ્ય નથી. જો આ દલીલ સ્વીકારવામાં આવે, તો તે અધિનિયમની કલમ ૪૦-એ અને વિનિયમો ૪૨ અને ૪૩ ને નિરર્થક બનાવી દેશે. રાજ્ય સરકાર વતી કરવામાં આવતો આગ્રહ કે લઘુમતી સંસ્થાના શૈક્ષણિક તેમજ બિન-શૈક્ષણિક સ્ટાફને તેઓ શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય હોય તો પણ ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે ચાલુ રાખી શકાય નહીં, તે અધિનિયમ અને વિનિયમોની જોગવાઈઓને દૂર કરવાની અપ્રત્યક્ષ પદ્ધતિ સિવાય કંઈ નથી. એવું કહેવું કે સંસ્થા તેના કર્મચારીઓને ૬૦ વર્ષથી વધુ સમય માટે સેવામાં ચાલુ રાખી શકે છે, પરંતુ સરકાર આવા કર્મચારીઓના પગાર પેટે ગ્રાન્ટ ચૂકવશે નહીં તે ચોક્કસપણે ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦(૧) નો ભંગ કરનાર છે. રાજ્ય સરકારનું એ વલણ કે આ નીતિનો વિષય છે તે પણ પરિસ્થિતિને બચાવશે નહીં કારણ કે આવી નીતિ ચોક્કસપણે બંધારણની કલમ ૩૦(૧) થી પ્રભાવિત થશે.

૫૮ ચાલો હું હવે **હાજી મુસા (ઉપરોક્ત)** ના કેસમાં આ અદાલતના નિર્ણયને તપાસું જેના પર વિદ્ધચરણ સહાયક સરકારી વકીલ દ્ધારા મજબૂત આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. સદર કેસમાં

અરજદાર ધાર્મિક લઘુમતી દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત એક શૈક્ષણિક સંસ્થા હતી. તેણે તેના પ્રિન્સિપાલને ૫૮ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે સેવામાં લંબાવવાની મંજૂરી આપી હતી. ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ, વિનિયમ ૩૬ હેઠળ, માધ્યમિક શાળાના કર્મચારીઓએ ૫૮ વર્ષની ઉંમર પ્રાપ્ત કરવા પર નિવૃત્ત થવાનું હોય છે. અરજદાર દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે વિનિયમ ૪૩ ને ધ્યાનમાં રાખીને વિનિયમ લઘુમતી સંસ્થાઓને લાગુ પડશે નહીં અને તેથી, બાબત અમુક શરતોને આધીન ૬૦–૬૫ વર્ષ સુધી રોજગારમાં ચાલુ રાખવાની જોગવાઈ કરતા ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડની સંબંધિત જોગવાઈઓ દ્વારા સંચાલિત થશે.

૫૯ આ અદાલતના વિદ્વચરણ સિંગલ જજે, નોંધાયેલી ખાનગી માધ્યમિક શાળાઓના આચાર્ય અને શૈક્ષણિક સ્ટાફની નિમણૂક અને વયનિવૃત્તિ સંબંધિત સંબંધિત જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લીધા પછી, અને ગ્રાન્ટ–ઇન–કોડને પણ ધ્યાનમાં લીધા પછી, ફકરા ૯, ૧૦ અને ૧૧ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું:

> "૯. ઉપરોક્ત ચર્ચા પરથી, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે લઘુમતી સંસ્થા જેને અધિનિયમ અને વિનિયમોની ચોક્કસ જોગવાઈઓ લાગુ પડતી નથી તે ૫૮ વર્ષની ઉંમર પ્રાપ્ત કરનાર શિક્ષકને લંબાવવાની મંજૂરી આપી શકે છે જો કે તે શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય હોય. જો આવી વ્યક્તિ પોતાની ફરજો યોગ્ય રીતે બજાવવા માટે અસમર્થ હોય, તો તેને નિવૃત્ત થવું પડશે અને સંચાલન મંડળ તેને ચાલુ રાખવા માટે આગ્રહ રાખી શકે નહીં. તેવી જ રીતે, જો વ્યક્તિ

૫૮ વર્ષની ઉંમરે અગાઉથી નિવૃત્ત થઈ ગઈ હોય અને સંચાલન મંડળ દ્વારા તેની પુનઃનિમણૂક કરવામાં આવે, તો આવી પુનઃનિમણૂક નિયમોની જોગવાઈઓ અનુસાર હોવી જોઈએ અને તે વિભાગ દ્વારા નિર્ધારિત પગાર ધોરણોનો દાવો કરવા માટે હકદાર રહેશે નહીં અને આવી પુનઃનિમણૂક પક્ષકારો વચ્ચે પરસ્પર નક્કી કરાયેલા કરારની શરતો અને નિયમોને આધીન રહેશે. ફરીથી, સંસ્થા સરકારી એઈડેડ પ્રોવિડન્ટ ફંડ સ્કીમનો દાવો કરી શકતી નથી.

૧૦. હાલના કેસમાં, એ સ્પષ્ટ છે કે સંસ્થા લઘુમતી સંસ્થા છે અને અધિનિયમની ચોક્કસ જોગવાઈઓ તેમજ વિનિયમો તેને લાગુ પડતા નથી. તેથી, સંચાલન મંડળ માટે સામાવાળા નંબર ૩ ની ૫૮ વર્ષની ઉંમર પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેની સેવાઓ લંબાવવાની પરવાનગી આપવા યોગ્ય હતી જે અરજદાર દ્વારા સર્વાનુમતે કરવામાં આવી હતી. અરજદારનો કેસ એવો હતો કે સામાવાળા નંબર ૩ શારીરિક રીતે ફિટ હતા અને અરજદારે સામાવાળા સત્તામંડળો દ્વારા જ્યારે પણ જરૂર પડે ત્યારે જરૂરી પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવાની તેની તૈયારી પણ દર્શાવી હતી. સત્તામંડળોનો એવો આક્ષેપ પણ ન હતો કે સામાવાળા નંબર ૩ શારીરિક અને/અથવા માનસિક રીતે અયોગ્ય હતા. દુર્ભાગ્યે, સામાવાળા સત્તામંડળોએ એ મહત્વપૂર્ણ હકીકત પર વિચાર કર્યો નહીં કે અરજદાર માટે આવો માર્ગ અપનાવવાનું ખુલ્લું હતું અને અરજી ફગાવી દીધી. તેથી, અરજી મંજૂર કરવા પાત્ર છે. સામાવાળા નંબર ૩ ની તરફેણમાં એક્સ્ટેન્શન મંજૂર કરવામાં અરજદારોની કાર્યવાહી કાયદેસર, માન્ય અને કાયદા અનુસાર હોવાથી, અરજદારો સરકાર પાસેથી ગ્રાન્ટનો દાવો કરવા માટે પણ હકદાર હતા. પ્રવેશ

સમયે પણ, આ અદાલત (કોરમ: જે.એન. ભટ્ટ, જે.) દ્વારા એપ્રિલ ૧૩, ૧૯૯૧ ના રોજ અરજીના પરિણામને આધીન એવો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૧ સામાવાળા-રાજ્ય માટે વિદ્ધચરણ સહાયક સરકારી વકીલ શ્રી સોમપુરાએ ગુજરાત સરકાર દ્વારા ડિસેમ્બર ૨, ૧૯૭૫ ના રોજ વિનિયમો ૧૯૭૪ માં અને ખાસ કરીને વિનિયમ ૩૬ માં ચોક્કસ ફેરફારો કરતા પસાર કરેલા ઠરાવ પર આધાર રાખ્યો હતો જેના દ્વારા અગાઉના વિનિયમ ૩૬ ના સ્થાને નવો વિનિયમ મૂકવામાં આવ્યો હતો. મેં ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ વિનિયમ ૩૬ નો વિગતવાર વિચાર કર્યો છે. પરંતુ મારા અભિપ્રાય મુજબ, જ્યારે વિનિયમ ૩૬ લઘુમતી સંસ્થાને લાગુ પડતો નથી, ત્યારે તેમાં થયેલો કોઈપણ સુધારો કોઈપણ પરિણામ વગરનો છે."

૬૦ મારા અભિપ્રાય મુજબ, ઉપરોક્ત નિર્ણયને હાલના કેસની હકીકતો લાગુ પડતી નથી, ખાસ કરીને, મારી વિચારણા માટે જે મુદ્દો ઉઠાવવામાં આવ્યો છે. લઘુમતી સંસ્થા એટલે કે અરજદારે પોતે જ ગ્રાન્ટ-ઇન-એઇડ કોડ પર આધાર રાખ્યો હતો, જેણે જોગવાઈ કરી હતી કે સેવામાં રહેલા કર્મચારીને ૬૫ વર્ષની ઉંમર સુધી ચાલુ રાખી શકાય છે, જો સત્તામંડળોને સંતુષ્ટ કરવામાં આવે કે આવો કર્મચારી પોતાની ફરજો બજાવવા માટે શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય છે. વિદ્ધચરણ સિંગલ જજ પાસે વિનિયમોના વિનિયમ ૪૨ ની અસર વિચારવાનો

કોઈ પ્રસંગ ન હતો. મારા મતે, **હાજી મુસા (ઉપરોક્ત)** ના કેસમાં નિર્ણય રાજ્ય સરકાર માટે પરિસ્થિતિ બચાવશે નહીં.

૬૧ ભારતના બંધારણની કલમ ૩૦ પોતે લઘુમતી સંસ્થા સામે નાણાકીય ગ્રાન્ટના મામલામાં વિવેકબુદ્ધિને પ્રતિબંધિત કરતી એક વિશિષ્ટ જોગવાઈનો સમાવેશ કરે છે. કલમ ૩૦(૧) અને (૨) નીચે મુજબ વંચાય છે:

> "૩૦. લઘુમતીઓનો શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવાનો અને તેનું સંચાલન કરવાનો અધિકાર
>
> (૧) તમામ લઘુમતીઓ, ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત હોય, તેમને તેમની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવાનો અને તેનું સંચાલન કરવાનો અધિકાર રહેશે.
>
> [(૧ એ) ખંડ (૧) માં નિર્દેશિત લઘુમતી દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત શૈક્ષણિક સંસ્થાની કોઈપણ મિલકતનું ફરજિયાત સંપાદન કરવાની જોગવાઈ કરતો કોઈપણ કાયદો ઘડતી વખતે, રાજ્ય એ સુનિશ્ચિત કરશે કે આવી મિલકતના સંપાદન માટે આવી કાયદા દ્વારા નક્કી કરાયેલી અથવા નિર્ધારિત કરાયેલી રકમ એવી હોય કે જે તે ખંડ હેઠળ ગેરંટી અપાયેલા અધિકારને મર્યાદિત કે નાબૂદ ન કરે.]

(૨) રાજ્ય, શૈક્ષણિક સંસ્થાઓને ગ્રાન્ટ આપતી વખતે, ધર્મ અથવા ભાષા પર આધારિત લઘુમતીના સંચાલન હેઠળ છે તે ગ્રાઉન્ડ પર કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થા સામે ભેદભાવ કરશે નહીં."

૬૨ આમ, ખંડ (૧) હેઠળ, લઘુમતીને તેની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થા સ્થાપવાનો અને તેનું સંચાલન કરવાનો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે. બંધારણના સ્થાપકોએ બિન–લઘુમતી સંસ્થાને ગ્રાન્ટ લંબાવતી વખતે, માગણી કરવા છતાં પણ રાજ્ય દ્વારા લઘુમતી દ્વારા સ્થાપિત સંસ્થાને ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ આપવાનો ઇનકાર કરવાની શક્યતાને બાદ કરવા માટે ખંડ (૨) નો સમાવેશ કરવાની જરૂરિયાત પર વિચાર કર્યો હતો. તેથી, એ સ્પષ્ટ થાય છે કે જો લઘુમતી સંસ્થા ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડની શરતો અનુસાર ગ્રાન્ટ માગે છે, તો સરકાર એવા ગ્રાઉન્ડ પર ગ્રાન્ટનો ઇનકાર કરી શકતી નથી કે કોડ અનુસાર ગ્રાન્ટ મેળવવામાં આવતી હોવાથી, અધિનિયમ, નિયમો અને વિનિયમોની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે નહીં.

૬૩ તમામ વહીવટી નિર્ણયો જ્યારે મનસ્વી રીતે કાનૂની સમીક્ષાની કસોટી પર ખરા ઉતરવા જોઈએ જો તેઓ મનસ્વી રીતે મગજનો ઉપયોગ કર્યા વિના કે યોગ્ય કારણો આપ્યા વિના કરવામાં આવે. વધુમાં, જ્યારે તેઓ બંધારણના ભાગ આઇઆઇઆઇ માં પક્ષકારોના અધિકારોને સંકળાયેલા હોય.

૬૪ ગ્રાન્ટ–ઇન–એઇડ કોડમાં ક્યારેક એવી જોગવાઈઓ હોઈ શકે છે જે, ઘણા પાસાઓમાં, તે જ ક્ષેત્રને આવરી લે છે જેવું તે અધિનિયમ અને નિયમો દ્વારા આવરી લે છે. જો તે

પાસાઓમાં કોડ પ્રભાવી થવાનો હોય, તો વિનિયમ ૭૨ પણ નિરર્થક બની જશે. રાજ્ય સરકારની કારોબારી સૂચનાઓ દ્વારા બંધારણીય અધિકારને નિષ્ફળ બનાવવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. મારા ચૂકાદાના અગાઉના ભાગમાં મેં ચર્ચા કરી છે તેમ ક્યારેક, લઘુમતી શાળા માટે સારા આચાર્ય શોધવાનું મુશ્કેલ બની શકે છે. જો કોઈ ચોક્કસ આચાર્ય અત્યંત સારું પ્રદર્શન કરવામાં સક્ષમ રહ્યા હોય અને સંસ્થા માટે એક અસ્કયામત સાબિત થાય, કારણ કે આખરે, વિદ્યાર્થીઓ જ છે જેમને આવા આચાર્યથી લાભ થવાનો છે, તો આવા સંજોગોમાં, લઘુમતી સંસ્થાનું સંચાલન મંડળ તેને ગ્રાન્ટ–ઈન–એઈડ કોડમાં નિર્ધારિત કરાયેલી ઉંમરથી વધુ સમય માટે પણ સેવામાં ચાલુ રાખવા માટે તેના અધિકારમાં રહેશે. વધુમાં વધુ, સરકારી સત્તામંડળો સંસ્થાને એવી જાહેરનામું આપવા માટે કહી શકે છે કે તેઓ જે આચાર્યને ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય માટે સેવામાં ચાલુ રાખવાનો પ્રસ્તાવ મૂકે છે તેઓ શારીરિક અને માનસિક રીતે યોગ્ય છે. આ સિવાય, સરકારી સત્તામંડળો આ સંદર્ભમાં સંચાલન મંડળની વિરેકબુદ્ધિમાં કોઈપણ નિયંત્રણ અને દખલગીરી લાદી શકતા નથી.

૬૫ હસ્તગત કેસમાં, સિવિલ હોસ્પિટલ દ્વારા આપવામાં આવેલા એવા પ્રમાણપત્રો રેકોર્ડ પર હોવા છતાં કે પ્રિન્સિપાલ શારીરિક રીતે સક્ષમ છે, તેમ છતાં તેને માત્ર એ જ આધારે અપ્રાઆરઈએલ અવગણના કરવામાં આવ્યા હતા કે ગ્રાન્ટ–ઈન–એઈડ કોડ લઘુમતી સંસ્થાના પણ કોઈપણ પ્રિન્સિપાલને ૬૦ વર્ષની વય મર્યાદાથી વધુ સમય સેવા ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપતો નથી. વિદ્વાન આસિસ્ટન્ટ ગવર્નમેન્ટ પ્લીડરની એ રજૂઆતથી હું પ્રભાવિત થયો નથી કે ગ્રાન્ટ–ઈન–એઈડ કોડમાં શૈક્ષણિક અને બિન–શૈક્ષણિક સ્ટાફની નિવૃત્તિની વય નક્કી કરવી એ લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના દૈનિક વહીવટમાં હસ્તક્ષેપ સમાન નથી કે તે લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના તેમની પસંદગીના પ્રિન્સિપાલ નીમવાના

અધિકારને અસર કરતું નથી, પરંતુ તે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના ધોરણો જાળવી રાખવા માટેની નિયમનકારી વ્યવસ્થાનો એક ભાગ છે. જો લઘુમતી સંસ્થાના એક તંદુરસ્ત અને સક્ષમ પ્રિન્સિપાલ અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ પ્રદર્શન કરી રહ્યા હોય અને સંસ્થાને એક ચોક્કસ ઊંચાઈ સુધી લાવવામાં સક્ષમ રહ્યા હોય, અને તેમને રાજ્યના સત્તાધિકારીઓ દ્વારા ૬૦ વર્ષની વયે નિવૃત્ત થવાની ફરજ પાડવામાં આવે, તો તે ચોક્કસપણે લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના દૈનિક વહીવટમાં હસ્તક્ષેપ સમાન છે. તેને શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના ધોરણો જાળવી રાખવા માટેની નિયમનકારી વ્યવસ્થાના ભાગ તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. કોઈ આપેલ કેસમાં, સંબંધિત સત્તાધિકારીઓ લઘુમતી શાળાના પ્રિન્સિપાલ કે હેડમાસ્ટરને ૬૦ વર્ષની વય પછી ચાલુ રાખવા સામે વાંધો ઉઠાવી શકે છે, જો તેઓ શારીરિક અને માનસિક રીતે અયોગ્ય જણાય. જો કે, તેનો આધાર દરેક કેસના તથ્યો અને સંજોગો પર રહેશે. ૨૦

૬૬ મારી પાસે સુપ્રીમ કોર્ટનો ઇન્ડિયન **ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજી, કાનપુર વિ. રાજા રામ વર્મા અને અન્ય [૨૦૧૦ એઆઈઆર એસસીડબલ્યુ ૭૨૪૧]** ના કેસનો એક ખૂબ જ રસપ્રદ ચુકાદો ઉપલબ્ધ છે. તે કેસમાં, ત્યાંના રેસ્પોન્ડન્ટ નંબર ૧ ની નીમણૂક ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ટેકનોલોજી, કાનપુર ખાતે આસિસ્ટન્ટ રજિસ્ટ્રારના પદ પર કરવામાં આવી હતી. આઈ.આઈ.ટી. ના સ્ટેચ્યુટ ૧૩ મુજબ, રેસ્પોન્ડન્ટ ૬૦ વર્ષની વય પ્રાપ્ત કરવા પર ૩૧ ઓગસ્ટ ૨૦૦૦ ના રોજ નિવૃત્ત થવાના હતા. કોર્ટ સમક્ષ તેમનો કેસ એવો હતો કે તેમને ૬૨ વર્ષની વય સુધી ચાલુ રાખવાની મંજૂરી આપવી જોઈતી હતી. શ્રી બાકરે એક આસિસ્ટન્ટ રજિસ્ટ્રાર હતા અને નિવૃત્ત થવાના હતા. આઈ.આઈ.ટી. એ તેમની તરફેણમાં વધારેલી વયનો લાભ લંબાવ્યો હતો. રેસ્પોન્ડન્ટ એ સુપ્રીમ કોર્ટ સમક્ષ દલીલ કરી હતી કે શ્રી બાકરેને લાભ

આપવામાં આવ્યો હતો, તેથી તેમને પણ એ જ લાભ મળવો જોઈતો હતો. સુપ્રીમ કોર્ટે નીચે મુજબના અવલોકનો કર્યા હતા, જે, મારા મતે, વર્તમાન કેસના તથ્યોને લાગુ પડે છે:

> "૩૨. આ કોર્ટને જણાશે કે શિક્ષકો અને શિક્ષકોના સમકક્ષ પદો ધરાવતી વ્યક્તિઓને ૬૦ વર્ષથી વધુ સમય કામ કરવાની મંજૂરી આપવામાં યોગ્ય તર્કસંગતતા છે. આનું કારણ એ છે કે શિક્ષકોનું કામ કરવા માટે વિદ્વાનોની એક સારી ફેકલ્ટી મેળવવી ખૂબ જ મુશ્કેલ છે. કોઈપણ વિદ્યાશાખામાં અને ખાસ કરીને આઈ.આઈ.ટી. જેવી સંસ્થાની વિદ્યાશાખામાં, વર્ષોનું જ્ઞાન, પરિપક્વતા અને અનુભવ ધરાવતા અનુભવી શિક્ષકનું સ્થાન લેવું ખૂબ મુશ્કેલ છે. આ સ્પષ્ટ કરે છે કે શા માટે ઘણા કિસ્સાઓમાં શિક્ષકોને તેમની નિવૃત્તિના એક્સટેન્ડેડ (વધારેલા) સમયગાળા પછી પણ એક્સટેન્શન આપીને રાખવામાં આવે છે અથવા તેમની સેવાઓ પુનઃરોજગારના આધારે ચાલુ રાખવામાં આવે છે. આ આ સંસ્થાઓમાં અપાતા શિક્ષણના આંતરિક મૂલ્ય અને ગુણવત્તાને જાળવી રાખવા માટે કરવામાં આવે છે."

૬૭ ઉપરોક્ત કારણોસર, હું ગ્રાન્ટ બંધ કરવાના રેસ્પોન્ડન્ટ્સના પગલાંને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૦(૧) નું ઉલ્લંઘન ઠેરવું છું. ડિસ્ટ્રિક્ટ એજ્યુકેશન ઓફિસર દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા પરિશિષ્ટ: "ડી", "એચ" અને "એલ " ના વિવાદિત હુકમો આથી રદબાતલ કરવામાં આવે છે. એવું જાહેર કરવામાં આવે છે કે પિટિશનર નંબર ૧ ને પિટિશનર

નંબર ૨ એટલે કે પ્રિન્સિપાલને ૬૦ વર્ષની વય પછી પણ સેવામાં ચાલુ રાખવાનો અધિકાર હતો અને રેસ્પોન્ડન્ટ્સ તેમના પગાર પેટે ગ્રાન્ટ ચૂકવવા માટે બંધાયેલા હતા.

૬૮ પિટિશનર્સ તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન કાઉન્સેલ શ્રી ક્લાર્ક જણાવે છે કે શાળા હવે કાર્યાન્વિત નથી. તે વર્ષ ૨૦૧૨ ના સમયગાળા દરમિયાન બંધ થઈ ગઈ હતી. તેમના જણાવ્યા મુજબ, તેમના અસીલને ૨૦૦૧ થી ૨૦૧૨ વચ્ચેના સમયગાળા માટે પ્રિન્સિપાલના પગાર પેટે રાજ્ય સરકાર પાસેથી ગ્રાન્ટ મળવી જોઈતી હતી.

૬૯ ઉપર દર્શાવેલ સંજોગોમાં, સંબંધિત સત્તાધિકારીઓએ ૨૦૦૧ થી ૨૦૧૨ વચ્ચેના સમયગાળા માટે ગ્રાન્ટની બાકી નીકળતી રકમની ગણતરી કરવાની રહેશે, અને આ હુકમ મળ્યાની તારીખથી ત્રણ મહિનાના સમયગાળામાં શાળાના સંચાલકોને જરૂરી રકમ ચૂકવવાની રહેશે. રુલને આટલી હદ સુધી ખાસ હુકમ કરવામાં આવે છે. ડાયરેક્ટ સર્વિસની મંજૂરી આપવામાં આવે છે.

(ન્યાયમૂર્તિ શ્રી જે.બી.પારડીવાલા)

વિષય: લઘુમતી શૈક્ષણિક સંસ્થાના આચાર્ય/કર્મચારીઓની નિવૃત્તિ વય મર્યાદા અને ગ્રાન્ટ–ઈન–એઈડ કોડની લાગુ પડવાની ક્ષમતા અંગેની સ્પીકિંગ ટુ મિનિટ્સ નોંધ તથા રિટ અરજી પરનો ગુજરાત વડી અદાલતનો ચૂકાદો.

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

===

<u>અસ્વીકરણ</u>: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

<u>DISCLAIMER:</u> The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.